

Universitatea
Ștefan cel Mare
Suceava

Facultatea de Istorie și Geografie

TEZĂ DE DOCTORAT

DOMENIUL ISTORIE

MĂNĂSTIREA SECU. EVOLUȚIE ISTORICĂ ȘI CULTURALĂ

REZUMAT

CONDUCĂTOR ȘTIINȚIFIC:
Prof. univ. dr. hab. Florin PINTESCU

DOCTORAND:
Cosmin NIȚĂ

SUCEAVA,

2023

CUPRINSUL TEZEI DE DOCTORAT

CUVINTE CHEIE. ABREVIERI.....	3
INTRODUCERE, IPOTEZE DE LUCRU. METODOLOGIE	5
PREZENTAREA SINTETICĂ A CAPITOLELOR TEZEI DE DOCTORAT	11
Capitolul I. Schitul lui Zosim – primul așezământ monahal de pe valea Secului (1560-1602).....	11
Capitolul II. Ctitorii mănăstirii Secu (1602-1779)	11
Capitolul III. Domeniul funciar al Mănăstirii Secu și alte resurse economice (până în secolul XIX).....	11
Capitolul IV. Mănăstirea Secu în perioada 1774 -1910	11
Capitolul V. Mănăstirea Secu în perioada 1910-1950.....	12
Capitolul VI. Mănăstirea Secu după 1950.....	12
Capitolul VII. Contribuții sociale și culturale în secolele XVI-XXI.....	12
Capitolul VIII. Schiturile Mănăstirii Secu	12
Capitolul IX. Ansamblul Mănăstirii Secu. Arhitectură, restaurări și cercetări arheologice	13
CONCLUZII.....	14
BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ	18

CUVINTE CHEIE. ABREVIERI

CUVINTE CHEIE

Mănăstirea Secu, Schitul lui Zosim, Mănăstirea Neamț, schituri, Nestor Ureche, ctitori, proprietăți, mitropoliți, episcopi, Paisie Velicicovschi, Revoluția de la 1821, secularizare, spitalul militar, lagăr de refugiați, biblioteca, muzeu, arhitectură, reparații, refaceri, cercetări arheologice

ABREVIERI

- AARMSI – *Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice*, București.
ACNSAS – Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității, București.
AIIAI/AIIX – *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Iași / Anuarul Institutului de Istorie „A. D. Xenopol”*, Iași, Iași.
AG – *Arhiva genealogică*, Iași
ALIL – *Anuarul de lingvistică și istorie literară*, Iași.
AMM – *Acta Moldaviae Meridionalis*, Vaslui
AMS – Arhiva Mănăstirii Secu, Mănăstirea Secu, jud. Neamț.
ANRM – Arhiva Națională a Republicii Moldova, Chișinău.
AR – *Arhiva românească*, București.
AȘUI – *Analele Științifice ale Universității „Al.I. Cuza” din Iași*
BAR – Biblioteca Academiei Române, București.
BCIR – *Buletinul Comisiei Istorice a României*, București.
BCMI – *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, București.
BOR – *Biserica Ortodoxă Română*, București.
CCA – *Cronica Cercetărilor Arheologice din România*, CIMEC, București.
CDM – *Catalogul documentelor moldovenești din Arhiva Istorică Centrală a Statului*, București.
CI – *Cercetări Istorice*, Iași / *Cercetări istorice*, serie nouă, Iași.
DIR – *Documente privind istoria României*, București.
DRH, A, B – *Documenta Romaniae Historica*, București.
IFET – Intreprinderea forestieră de exploatare și transport.
IN – „Ioan Neculce” - *Buletinul Muzeului Municipal Iași*, Iași/ „Ioan Neculce” - *Buletinul Muzeului de Istorie a Moldovei*, serie nouă, Iași .
INP – Institutul Național al Patrimoniului, București.
MCA – *Materiale și Cercetări Arheologice*, București.
MDGR – George Iona Lahovari, C.I. Brătianu, Grigore G. Tocilescu, *Marele dicționar geografic al României*, București.
MEF – *Moldova în epoca feudalismului*, vol. I-XII, 1961-2012, Chișinău.
MemAnt – *Memoria Antiquitatis*, Piatra Neamț.
MMS – Mitropolia Moldovei și Sucevei, Iași.
RA – *Revista arhivelor*, București.
RI – *Revista Istorică*, București.
SJAN – Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Bacău.
Bacău
SJAN Iași – Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Iași.

- SJAN – Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Neamț.
Neamț
SMIM – *Studii și Materiale de Istorie Medie*, București.
TTRM – *Tezaurul toponimic al României. Moldova*, coord. Dragoș Moldovanu,
vol. I, Partea 1, Editura Academiei Române, București, 1991/ vol. I, partea
2, Editura Academiei Române, București, 1992.

INTRODUCERE, IPOTEZE DE LUCRU. METODOLOGIE

Mănăstirea Secu reprezintă o importantă așezare monahală în prezent localizată în comuna Vânători-Neamț, județul Neamț, la circa 20 de km Vest de orașul Târgu Neamț. Pe raza actualului județ au fost consemnate documentar primele mănăstiri din Țara Moldovei, încă de la sfârșitul secolului al XIV-lea – începutul secolului al XV-lea¹. Deși această mănăstire a fost ctitorită mai târziu, viața monahală exista deja în zonă odată sau după înființarea mănăstirilor Neamț, situată la cca 11 km distanță spre N, și mănăstirea Agapia Veche, localizată la o distanță de cca 2 km S. Așezământul monahal a intrat temeinic în atenția cercetătorilor odată cu debutul unui simpozion dedicat istoriei mănăstirii Secu, în anul 2012, până atunci, cunoscându-se doar puține elemente din evoluția ei și acelea, de multe ori, deformate de tradiția orală monahală.

În lucrarea de față, intitulată *Mănăstirea Secu. Evoluție istorică și culturală*, s-au abordat ample și diverse aspecte prin intermediul cărora s-a avut în vedere o conturare cât mai clară a evoluției acestui așezământ monahal, pornind de la primele atestări documentare și până în prezent. Lucrarea reprezintă o noutate printre monografiile existente deja care au studiat subiecte generale² pe aceeași temă, datorită acoperirii unei vaste perioade de cercetare (de la secolul al XVI-lea și până în prezent).

În zilele noastre, mănăstirea se află sub păstoria arhimandritului Vichentie Amariei și a beneficiat în ultimii ani de importante lucrări de restaurare. În anul 2007 a fost canonizat Mitropolitul Varlaam, iar în anul 2008 episcopul Ioan de la Râșca și Secu, ambii avându-și metania în această mănăstire. Alături de aceste manifestări religioase, lăcașul s-a bucurat și de activități culturale, precum *Simpozionul „Decretul 410/1959 – Moment de oprărire a monahismului românesc”*, desfășurat în 27 noiembrie 2009 și *Simpozionul Național Rolul Mănăstirii Secu în viața religioasă a Țării Moldovei*, care a debutat în anul 2012, continuând anual și ajungând în prezent la ediția a XI-a. De asemenea, începând cu anul 2015, mănăstirea a finanțat și publicarea „Buletinului Informativ al Simpozionului Național Rolul Mănăstirii Secu în viața religioasă a Țării Moldovei” ajungând, în anul 2022, la nr. VIII și la care subsemnatul a este secretar de redacție.

Începând cu anul 2011, autorul acestui demers a fost membru în colectivul de cercetare arheologică sistematică de la Vechiul Schit Nifon, care aparține mănăstirii Secu. Depunând toate eforturile pentru deslușirea istoriei acestui schit, intrinsec legată de studierea întregii istorii a așezământului monahal Secu, de altfel încă lacunară, am colectat pe parcursul timpului materiale documentare consistente, în vederea desfășurării unei ample și minuțioase cercetări privind evoluția istorică și culturală a mănăstirii. Astfel, au fost scoase la lumină și expuse aspecte importante privitoare la ctitoria așezământului de la Secu, la domeniul funciar al lăcașului și la relația acestuia cu mănăstirea Neamț în perioada în care au fost unite. De asemenea, s-a urmărit și identificarea unor informații de actualitate, privind evoluția așezământului monahal în secolul XX.

Noutatea științifică a lucrării constă în expunerea atât a unor aspecte necunoscute până în prezent cât și a unor elemente rar abordate în literatura de specialitate privitoare la evoluția

¹ Mănăstirile Neamț (sec. XIV), Bistrița (a. 1407), Pângărați (sec. XV), Bisericiani (cca. 1512), Agapia (a. 1569). A se vedea Igor Sava, *Domeniul mănăstiresc din Țara Moldovei în a doua jumătate a secolului al XIV-lea – secolul al XVI-lea*, Chișinău, Editura Pontos, 2012, p. 311-314.

² Dionisie Udișteanu, *Graiul evlaviei străbune. Inscricții și însemnări de la Secu*, Cernica, 1939, 79 p.; *Istoria piciorului Sf. Ioan Botezătorul*, Cernica, 1940, 28 p.; *Mănăstirea Secu. Mărturii documentare de la „Arhivele Statului”*, Cernica, 1941, 32 p. Toate aceste lucrări au fost republicate într-o singură volum Dionisie Udișteanu, *Graiul evlaviei străbune*, ediția a II-a revizuită și adăugită, Colecție recuperată, îngrijită și editată de Mircea Motrici, Editura Mușatinii, Suceava, 2005; Macarie Ciolan, *Mănăstirea Secu*, Iași, Editura Mitropoliei Moldovei și Sucevei, 1987; Andronic Popovici, *Istoria Sfințelor Mănăstirilor Neamț și Secu*, vol. II, cu *Studiu introductiv* de Dorimedont Bădărău, transcriere și prelucrare text Ion Gumenăi, Chișinău, Editura Lexon Prim, 2019.

istorică a mănăstirii Secu și anume: identitatea ctitorilor mănăstirii, întinderea domeniului funciar, situația mănăstirii în secolul XX, reparațiile și refacerile de care a beneficiat de-a lungul timpului, cercetările arheologice întreprinse, diversitatea schiturilor mănăstirii etc. Astfel, documentele studiate relevă faptul că acest lăcaș de cult, prin daniile obținute de la ctitori, a dobândit un important domeniu funciar, fapt care i-a conferit în Țara Moldovei o însemnată putere economică și spirituală. Nestor Ureche a fost primul care s-a îngrijit în chip firesc de ctitoria sa pe care a îndestulat-o cu toate cele necesare. Rudele acestuia și urmașii ctitorilor au continuat opera lui făcând numeroase danii. Referitor la ctitorii cei mai importanți, s-a reușit întocmirea listei acestora pe baza documentelor și a *Pomelnicelor* care se păstrează la mănăstirea Secu. De asemenea, s-au determinat relațiile dintre donatori, acestea constituind unul dintre factorii determinanți care au dus la săvârșirea acțiunilor de caritate și pioșenie. Odată cu refacerea listei ctitorilor s-a refăcut și inventarul domeniului funciar al mănăstirii, remarcându-se ca fiind unul dintre cele mai însemnate din categoria unor astfel de proprietăți din Țara Moldovei.

În prezenta lucrare s-a întreprins și o analiză a perioadei în care mănăstirea Secu s-a aflat sub administrarea mănăstirii Neamț, punându-se astfel în evidență aspecte privitoare la activitățile efectuate în perioada starețului Paisie, la obștea mănăstirii în secolul XIX precum și la situația proprietăților de după secularizare. Pentru perioada de după despărțirea de mănăstirea Neamț, mai exact perioada dintre 1910 și până în jurul anului 1960, evoluția acestui așezământ a fost cercetată cu ajutorul datelor obținute din studierea arhivei mănăstirii Secu.

În sfera contribuțiilor sociale și culturale s-au realizat întregiri asupra acestora prin investigarea noilor informații documentare și s-a cercetat amănunțit evoluția schiturilor supuse mănăstirii Secu de-a lungul vremii.

Dacă în privința arhitecturii actuale a mănăstirii Secu cele mai multe aspecte sunt deja relativ cunoscute, în privința istoricului reparațiilor, restaurărilor dar și a cercetărilor arheologice se expun prin intermediul lucrării de față informații inedite. De asemenea, pentru perioada anilor 2011-2021 au fost colectate date din cercetările arheologice la care am participat, urmând ca, ulterior, să studiez și documentele privitoare la structura acestui așezământ.

În cadrul prezentului demers științific, au fost valorificate circa 450 de documente și scrieri inedite, aflate în arhiva Mănăstirii Secu³, Serviciile Județene ale Arhivelor Statului Iași⁴ și Neamț⁵, Biblioteca Academiei Române⁶, precum și în Arhiva Națională a Republicii Moldova⁷. De la Mănăstirea Sihăstria Secului mi s-a pus la dispoziție, spre cercetare, un manuscris, de 340 de pagini, întocmit de arhimandritul Ioanichie Balan, anume *Monografia Sf. Mănăstiri Sihăstria (1655-1955)*, rămas până în prezent nepublicat⁸.

³ Arhiva Mănăstirii Secu în anul 1961, conținea, conform inventarului, 1517 dosare din perioada 1909-1960. Ulterior acestui an o parte din acest fond a fost preluat la Arhivele Naționale de la Piatra Neamț, constituindu-se fondul *Mănăstirea Secu*, care cuprinde perioada 1896-1950, care conține 134 de unități arhivistice. Materialul arhivistic de la Mănăstirea Secu cuprinde acte și documente ce variază de la chestiunile administrative și economice la cele duhovnicești. Din acest material au fost selectate și fotografiate, până în prezent, circa 300 de dosare ce însumează 97,8 Gb. Consultarea arhivei din mănăstire s-a făcut cu blagoslovenia părintelui stareț arhimandrit Vichentie Amariei.

⁴ La SJAN Iași au fost identificate documente referitoare la evoluția mănăstirii Secu în fondurile: *Mănăstirea Neamț* (1397-1879), inv. 609 și 610, *Mănăstirea Secu* (1455-1823), inv. 2627, *Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice* (1804-1862), inv. 2563, *Planuri și hărți*, inv. 790, *Colecția Manuscrise*, inv. 789, nr. 1604, 1757, 1779.

⁵ De la SJAN Neamț au fost studiate documente din fondul Mănăstirea Secu, inv. 604, privitoare la inventarul mănăstirii dar și a schitului Pângărați, în perioada 1872-1935.

⁶ De la Biblioteca Academiei Române au fost cercetate documente privitoare la satul Brăteni al Mănăstirii Cetatea Neamț, din perioada 1651-1680, dar și manuscrisele arhimandritului Narcis Crețulescu, nr. 5692 – tom II, *Istoria Mănăstirii Secul de la începutul ei în 1560 până la 1775*, nr. 5696 – tom VII, *Istoria sfintelor Mănăstiri Neamțu și Secu cu toate schiturile lor*.

⁷ La Arhiva Națională a Republicii Moldova se regăsesc mai multe manuscrise ale arhimandritului Andronic Popovici în fondul 2119, inv. 3, dosarele: 70, 72, 73, 74, 75, 77.

⁸ Accesul la manuscris a fost asigurat de arhimandritul Petru Balan, căruia îi mulțumim și pe această cale.

Documentele și alte înscrisuri care vor fi supuse cercetării datează din perioada secolelor XVII-XX și vizează evoluția proprietății, a obștei monahale dar și alte aspecte administrative din viața mănăstirii Secu și a schiturilor ascultătoare de aceasta. Pornind de la cele reperate deja, se vor identifica și alte fonduri documentare mai puțin sau deloc cunoscute.

Datele și interpretările oferite de monografiile publicate până în prezent nu acoperă evoluția mănăstirii în întreaga ei complexitate, așa cum, de altfel, se întâmplă cu majoritatea unor atare lucrări elaborate pentru alte așezăminte. Primele informații privitoare la mănăstirea Secu, adunate compact, sunt reprezentate de cele zece cărți ale arhimandritului Andronic Popovici, elaborate între anii 1863-1887 și rămase până de curând în manuscris⁹. Următorul care s-a preocupat de istoria mănăstirii Secu a fost arhimandritul Dionisie Udișteanu, acesta oferind doar informații lacunare despre începutul așezământului monahal, punând la dispoziția publicului unele însemnări de pe diverse obiecte de cult donate de-a lungul timpului și câteva zeci de rezumate ale documentelor mănăstirii¹⁰. Următoarea monografie a fost publicată de Macarie Ciolan – în anul 1987, oarecum mai documentată, conținând diverse informații despre stareți, schituri și patrimoniul bisericesc al mănăstirii¹¹.

Anterior, au mai avut preocupări sporadice și secundare privind această așezare Melchidesec Ștefănescu¹², Narcis Crețulescu¹³, Nicolae Iorga¹⁴, Ilie Minea¹⁵, George Balș¹⁶, Constantin Tomescu¹⁷ și Alexandru Gonța¹⁸. Despre rolul major pe care Paisie Velicicovschi l-a avut în revigorarea vieții monahale și crearea unei școli de traducători s-au preocupat Serghie Cetfericov¹⁹, Ciprian Zaharia²⁰, Ioanichie Balan²¹, Ion Ivan²², Paul Mihail²³, Valentina Pelin²⁴ ș.a.

⁹ Andronic Popovici, *Istoria Sfințelor Mănăstiri Neamț și Secu*, vol. I, *Studiu introductiv* pr. Dorimedont Bădărău, Transcriere și prelucrare text Ion Gumenăi, Chisinau, Ed. Lexon-Prim, 2016; Idem, *Istoria Sfințelor Mănăstiri Neamț și Secu*, vol. II, cu *Studiu introductiv* de Dorimedont Bădărău, transcriere și prelucrare text Ion Gumenăi, Chișinău, Editura Lexon Prim, 2019; Idem, *Istoria Sfințelor Mănăstiri Neamț și Secu*, vol. III-IV, cu *Studiu introductiv* de Dorimedont Bădărău, transcriere și prelucrare text Ion Gumenăi, Chișinău, Editura Lexon Prim, 2020; Idem, *Istoria Sfințelor Mănăstiri Neamț și Secu*, vol. V, transcriere și prelucrare text Ion Gumenăi, Chișinău, Editura Lexon Prim, 2021.

¹⁰ Dionisie Udișteanu, *Graiul evlaviei străbune. Inscriptii și însemnări de la Secu*, Cernica, 1939, 79 p.; *Istoria piciorului Sf. Ioan Botezătorul*, Cernica, 1940, 28 p.; *Mănăstirea Secu. Mărturii documentare de la „Arhivele Statului”*, Cernica, 1941, 32 p. Toate aceste lucrări au fost republicate într-o singur volum – Arhimandrit Dionisie Udișteanu, *Graiul evlaviei străbune*, ediția a II-a revizuită și adăugită, Colecție recuperată, îngrijită și editată de Mircea Motrici, Editura Mușatinii, Suceava, 2005.

¹¹ Macarie Ciolan, *Mănăstirea Secu*, Iași, Editura Mitropoliei Moldovei și Sucevei, 1987.

¹² Melchidesec Ștefănescu, *Notițe istorice și arheologice adunate de la 48 de mănăstiri și biserici antice din Moldova*, București, 1885, p. 12-28.

¹³ Narcis Crețulescu, *Inscriptiile Mănăstirii Neamțu* în „Arhiva. Organul Societății științifice și literare din Iași”, 1909, p. 87- 90, 233-239 și 1910, p. 37-41, 86-88, 242.

¹⁴ N. Iorga, *Istoria bisericii și a vieții religioase a românilor*, ed. II, vol. 1, București, 1929, p. 244-245, 262.

¹⁵ Ilie Minea, *Când s-a clădit mănăstirea Secu?* în CI, nr. V-VIII, 1929-1931, p. 351.

¹⁶ G. Balș, *Bisericile și mănăstirile moldovenești din veacurile al XVII-lea și al XVIII-lea*, București, 1933.

¹⁷ Constantin Tomescu, *Scurtă povestire istorică despre sf. mănăstire Neamțul și despre așezările supuse ei (m-rea Secul și schiturile: Vovidenia, Pocrov, Sihăstria Sihla și Icoana). Cu 42 de clișee*, Mănăstirea Neamț, 1942, p. 133-142.

¹⁸ Al. Gonța, *Un așezământ de cultură de la Alexandru Lăpușeanu pe Valea Secului înainte de ctitoria lui Nistor Ureche: Schitul lui Zosin*, în MMS, nr. 7-8, Iași, 1962, p. 694-712.

¹⁹ Serghie Cetfericov, *Paisie, starețul mănăstirii Neamț: viața, învățătura și influența lui asupra Bisericii Ortodoxe*, ediția a II-a, București, Editura Nemira, 2010.

²⁰ Ciprian Zaharia, *Biserica Ortodoxă Română și traducerile patristice și filocalice în limbile moderne*, în D. Zamfirescu, *Paisianismul. Un moment românesc în istoria spiritualității europene*, București, 1996, p. 46-64.

²¹ *Patericul românesc*, ediția a V-a, Editura Mănăstirii Sihăstria, 2005, p. 290-315.

²² Ioan Ivan, *Actualitatea „Așezământului” starețului Paisie Velicicovschi*, în MMS, an. XXXIII, 1957, nr. 8-9, pp. 607-610.

²³ Paul Mihail, *Starețul Paisie de la Neamț înnoitorul monahismului*, în MMS, an. XXXVIII, 1961, nr. 5-6, pp. 409-417.

²⁴ Valentina Pelin, *Paisianismul în contextul cultural și spiritual sud-est și est european (sec. XVIII-XIX)*, ediție îngrijită de Andrei Eșanu, Valentina Eșanu, Chișinău, Editura Pontos, 2014.

În monografiile dedicate mănăstirilor Neamț²⁵ și Secu²⁶, subiecte precum stabilirea lui Paisie Velicicovschi la Secu apoi la Neamț, situația obștii monahale și a proprietății funciare, au fost puțin studiate, existând doar câteva referințe în scrierile lui Serghie Cetfericov, Radu Rosetti²⁷, Episcopul Nicodim²⁸, Valentina Pelin²⁹ și Mihai Șurubaru³⁰.

Pentru completarea „lacunelor” predecesorilor, au fost consultate volume de documente și prevederile legale precum: *Uricariul, Colecțiune de legiurile Românei vechi și noi câte s-au promulgat până la finele anului 1870, Regulamentele Organice ale Valahiei și Moldovei și Buletinul Oficial a Moldovei*.

Perioada contemporană a istoriei Mănăstirii Secu a fost studiată în mod special de către Dionisie Udișteanu³¹, Macarie Ciolan³², Iustin Câmpanu³³, Hrisostom Filipescu³⁴ și Vasile Păvăleanu³⁵, autori ai unor lucrări ce privesc istoria generală și unele repere biografice ale fețelelor monahale cu metania în acest așezământ.

O serie de aspecte privind evoluția proprietăților Mănăstirii Neamț și Secu în secolul XX au fost studiate de episcopul Nicodim Munteanu³⁶, care s-a documentat în vederea recuperării vetrei înconjurătoare a pomenitelor lăcașuri iar, mai târziu, au întocmit lucrări despre acest subiect Mihai Șurubaru³⁷ și Benedict Sauciu³⁸.

²⁵ Constantin N. Tomescu, *Scurtă povestire istorică despre Sfânta mănăstire Neamțu și despre așezările monahale spuse ei, [Mănăstirea Secu și Schiturile: Vovidenia, Pocrov, Sihăstria, Sihla și Icoana]*. Cu 42 clișee, Mănăstirea Neamț, 1942; Ioan Ivan, Scarlat Porcescu, *Mănăstirea Neamț*, Editura Mitropoliei Moldovei și Sucevei, Iași, 1981.

²⁶ Macarie Ciolan, *Mănăstirea Secu*, Iași, Editura Mitropoliei Moldovei și Sucevei, 1987; Dionisie Udișteanu, *Graiul evlaviei străbune*, ediția a II-a revizuită și adăugită, Colecție recuperată, îngrijită și editată de Mircea Motrici, Suceava, Editura Mușatinii, 2005.

²⁷ Radu Rosetti, *Conflictul dintre guvernul Moldovei și Mănăstirea Neamțului*, I. Înainte de 1 iunie 1859, p. 641-806; II. După 1 iunie 1859, p. 865-1006, în AARMSI, seria II, tom. XXXII, 1909-1910, București, 1910.

²⁸ Episcopul Nicodim, *Memoriu asupra drepturilor monastirilor Neamțu-Secu, la folosirea moșiei dimprejurul lor, numită „vatra monastirii”, pe temeiul documentelor anexate la urmă, cum și a stăpânirii de fapt*, Tipografia Sfintei Monastiri Neamțu, 1933.

²⁹ Valentina Pelin, *Paisianismul în contextul cultural și spiritual sud-est și est european (sec. XVIII-XIX)*, ediție îngrijită de Andrei Eșanu, Valentina Eșanu, editura Pontos, Chișinău, 2014.

³⁰ Mihai Șurubaru, *Istoricul vetrei înconjurătoare a Mănăstirii Neamț-Secu*, Piatra Neamț, Editura Cetatea Doamnei, 2009.

³¹ Dionisie Udișteanu, *Graiul evlaviei străbune*, ediția a II-a revizuită și adăugită, Colecție recuperată, îngrijită și editată de Mircea Motrici, Suceava, Editura Mușatinii, 2005; Idem, *Ieroschimonahul Ghervasie Hulubaru*, Colecție recuperată, îngrijită și editată de Mircea Motrici, Suceava, Editura Mușatinii, 2006; Idem, *Ogor înțelenit*, Colecție recuperată, îngrijită și editată de Mircea Motrici, Suceava, Editura Mușatinii, 2005.

³² Macarie Ciolan, *Mănăstirea Secu*, Iași, Editura Mitropoliei Moldovei și Sucevei, 1987.

³³ Iustin Câmpanu, *Mănăstirea Secu o veche și nestinsă candelă în Munții Neamțului*, Editura Trinitas [Iași], 2006.

³⁴ Hrisostom Filipescu, *Chipuri smerite din Mănăstirea Secu – medalioane duhovnicești*, Iași, Editura Doxologia, 2008; Idem, *Varlaam, Mitropolitul Moldovei, ierarh de seamă și sfânt al Bisericii*, Iași, Editura PIM, 2011; Idem, *Chipuri smerite. Fotopateric din Mănăstirea Secu*, ediția a II-a adăugită și îmbunătățită, București, Editura Lumea Credinței, 2015; Idem, *Arhimandritul Dionisie Udișteanu un ilustru cărturar al Mănăstirii Secu*, Iași, Editura PIM, 2016.

³⁵ Vasile Păvăleanu, *Părintele arhimandrit Irineu Ilie, „o viață scurtă, dar densă în fapte bune spre veșnicie”*, Iași, Editura Doxologia, 2018.

³⁶ Episcopul Nicodim, *Memoriu asupra drepturilor monastirilor Neamțu-Secu, la folosirea moșiei dimprejurul lor, numită „vatra monastirii”, pe temeiul documentelor anexate la urmă, cum și a stăpânirii de fapt*, Tipografia Sfintei Monastiri Neamțu, 1933.

³⁷ Mihai Șurubaru, *op. cit.*

³⁸ Benedict Sauciu, *Mănăstirea Neamț, vatră de spiritualitate și cultură românească*, vol. I *Mănăstirea Neamț în perioada regimului comunist*, Iași, Editura Doxologia, 2017; Benedict Sauciu, Iacob Todiciă, *Evoluția proprietăților imobiliare ale Mănăstirii Neamț. Terenuri agricole și cu vegetație forestieră*, Iași, Editura Sf. Mina, 2012.

Referitor la activitatea Spitalului Militar care a funcționat la Mănăstirea Secu, în perioada 1916-1918, au avut preocupări Mihai Șurubaru³⁹, Emanuel Balan⁴⁰, Daniel Isai și Ionel Moldovan⁴¹, în lucrări apărute recent.

Pentru documentarea inițială a prezentei lucrări, am utilizat volumele din colecțiile: *Documente privind istoria României*, seria A, Moldova, veac XVI, vol. III și IV și veac XVII, vol. I – V; *Documenta Romaniae Historica*, seria A, Moldova, vol. II, VII, VIII, IX, XVIII – XXVIII, *Catalogul documentelor moldovenești*, vol. I – V, Supliment I; *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, vol. I, II precum și unele materiale date la iveală de Costin Clit, în care sunt inserate mai multe documente despre mănăstirea Secu din secolele XVII-XVIII⁴².

În vederea determinării așezării geografice a proprietăților mănăstirii Secu și pentru urmărirea toponimelor păstrate de-a lungul timpului, s-au utilizat *Marele Dicționar Geografic al României*, vol. V⁴³, *Tezaurul toponimic al României, Moldova*, vol. I, II⁴⁴, *Brouillon ader Original Aufnahme der fünf Moldauischen Districten, nemlich des Sutschawaer, Roman, Niamtz, Bakeu und Puttnaer Bezirkes, welche im Jahr 1788 von der Kayserlich Koniglichen Armee occupirt, und im Jahr 1790 unter der Direction des Teütsch Bannatischen Grantz Regiments Hauptmanns Hora von Otzellowitz durch Civil Ingenieurs aufgenommen worden*, precum și *Planurile directe de tragere* tipărite de Serviciul Geografic al Armatei Române în anul 1892 care se pot consulta online pe site-ul: <https://mapire.eu>.

Pentru întregirea documentării istoriei mănăstirii Secu în perioada 1775-1910 au fost consultate materiale din Arhiva Națională a Republicii Moldova - Chișinău, unde se păstrează în manuscris, 10 volume din a doua jumătate a secolului al XIX-lea a arhimandritului Andronic Popovici, *Istoria mănăstirilor Neamț și Secu*⁴⁵. De la Arhivele Naționale din Iași au fost studiate fondurile mănăstirea Secu, mănăstirea Neamț și Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice – Moldova, iar de la Arhivele Naționale de la Piatra Neamț au fost consultate fondurile Mănăstirea Neamț-Secu și Mănăstirea Secu.

Pentru punerea în evidență a unor aspecte ale epocii contemporane a fost folosită și arhiva care se păstrează la Mănăstirea Secu, pentru perioada 1910-1960. În cazul lămuririi anumitor aspecte ale istoriei Bisericii Ortodoxe Române, dar și pentru a întregi gama de informații privitoare la evoluția mănăstirii Secu, s-au folosit diferite lucrări considerate generale sau speciale și devenite, în urma documentării, necesare.

În vederea analizării cercetărilor arheologice desfășurate la mănăstirea Secu și schitul Nifon, au fost folosite documentele arhivate rămase (spre exemplu, în cazul cercetărilor efectuate de Adrian și Lia Bătrâna). Pentru cele desfășurate după anul 2002, s-au utilizat rapoartele și

³⁹ Mihai Șurubaru, *Spitale militare din județul Neamț*, Piatra Neamț, Editura Cetatea Doamnei, 2011.

⁴⁰ Emanuel Bălan, *Contribuția mănăstirii Secu la obținerea Independenței de stat și la Marea Unire*, în „Buletin informativ al Simpozionului Național Rolul Mănăstirii Secu în viața religioasă a Țării Moldovei”, nr. V, Piatra Neamț, 2019, p. 109-112.

⁴¹ Daniel Isai, Ionel Moldovan, *Lupta bisericii ortodoxe din Moldova pentru Marea Unire. Rapoartele protopopiatelor și mănăstirilor din Mitropolia Moldovei și Sucevei (1916-1918)*, Iași, Editura Doxologia, 2018.

⁴² Costin Clit, *Documente privitoare la istoria Mănăstirii Secu din a doua jumătate a secolului al XVII-lea* (I), în „Prutul. Revista de Cultură. Huși, serie nouă, anul VII (XVI), nr. 1 (59)/2017, p. 141-194; (II), în „Prutul. Revista de Cultură. Huși, serie nouă, anul VII (XVI), nr. 2 (60)/2017, p. 127-156; Idem, *Pomelnicul Mănăstirii Secu din 1845*, în „Buletin informativ al Simpozionului Național Rolul Mănăstirii Secu în viața religioasă a Țării Moldovei”, III, 2017, p. 199-250; *Un opis al documentelor Mănăstirii Secu din prima jumătate a secolului al XIX-lea*, în „Buletin informativ al Simpozionului Național Rolul Mănăstirii Secu în viața religioasă a Țării Moldovei”, III, 2017, p. 251-260.

⁴³ George Ioan Lahovari, C. I. Brătianu, Grigore G. Tocilescu, *Marele dicționar geografic al României*, vol. V, București, 1902, p. 369.

⁴⁴ *Tezaurul toponimic al României. Moldova*, coord. Dragoș Moldovanu, vol. I, Partea 1, București, Editura Academiei Române, 1991; vol. I, Partea 2, București, Editura Academiei Române, 1992.

⁴⁵ ANRM, fond 2119, inv. 3, dos. 53 și 93 – vol. I, 71 – vol. II, 64 – vol. III, 70 – vol. IV, 82 – vol. V, 72 – vol. VI, 73 – vol. VII, 74 și 75 – vol. VIII, 89 – vol. IX și 77 – vol. X.

materialele întocmite de Costică Asăvoaie *et alii*⁴⁶, Vitalie Josanu și Stela Rodica Cheptea iar pentru perioada de după 2011, am beneficiat și de însemnările personale făcute în timpul săpăturilor.

Principalele **ipoteze de lucru** expuse spre cercetare în prezentul demers științific sunt următoarele:

1. Schitul lui Zosim, menționat în actele emise de domnii Țării Moldovei din a doua parte a secolului XVI, este predecesorul mănăstirii Secu.

2. Rectitorirea mănăstirii Secu. Ctitorii principali ai acesteia au fost Nestor și Mitrofana Ureche.

3. Mănăstirea a avut un amplu domeniu funciar în perioada secolelor XVI-XVIII.

4. Situația mănăstirii Secu, în perioada fuziunii cu mănăstirea Neamț (1779 – 1910), a avut un caracter ce ține de unicitate.

Avându-se în vedere natura complexă a temei abordate și aria temporală largă s-au utilizat o serie de **metode**, dintre care se pot aminti:

- Analiza documentelor de arhivă, izvoarelor documentare publicate, monografiilor, studiilor și articolelor privitoare la evoluția mănăstirii Secu și a schiturilor aparținătoare acesteia de-a lungul timpului.

- Cercetarea după metodele statistice și comparative în cazul evoluției obștii mănăstirii Secu și a schiturilor Sihăstria și Sihla pe parcursul secolului XIX.

- Metoda cronologică în cazul expunerii evenimentelor succesive temporal, cu legături intrinseci între ele din istoria mănăstirii și a schiturilor sale.

- Metoda descriptivă în cazul detalierii situației lăcașurilor monahale la un moment dat.

Scopul prezentei lucrări este cel a de pune în valoare aspecte semnificative din punct de vedere istoric, privind evoluția mănăstirii Secu de la ctitorirea sa și până în prezent. Informațiile relevante în această teză au ca obiectiv principal evidențierea rolului însemnat al lăcașului monahal în evoluția ortodoxiei în Țara Moldovei. Prin acest demers se conturează una dintre puținele monografii „complete” ale unei așezări monahale din ținutul Neamțului care ar putea servi ca model în alte asemenea demersuri viitoare.

⁴⁶ Costică Asăvoaie, Vitalie Josanu, Gheorghe Dumitroaia, *Secu, oraș Bicaz, jud. Neamț. Punct: Mănăstirea Secu*, în CCA, 2002, București, CIMEC, 2003, p. 282-283; Costică Asăvoaie, Bogdan Minea, Vitalie Josanu, Cosmin Niță, Beatrice Frunză, *Secu, oraș Bicaz, jud. Neamț. Punct Schitul Nifon al Mănăstirii Secu*, în CCA 2011, INP, București, 2012, p. 252-254; Costică Asăvoaie, Bogdan Minea, Lucian Munteanu, Lăcrămioara Stratulat, Cosmin Niță, Vitalie Josanu, *Secu, com. Vânători-Neamț, jud. Neamț. Punct Vechiul Schit Nifon*, în CCA 2012, INP, București, 2013, p. 115-117; Costică Asăvoaie, Lăcrămioara Stratulat, Bogdan Minea, Lucian Munteanu, Vitalie Josanu, Cosmin Niță, *Mănăstirea Secu, com. Vânători – Neamț, jud. Neamț. Punct: Vechiul Schit Nifon*, în CCA 2014, INP, București, 2015, p. 239-241; Costică Asăvoaie, Cosmin Niță, *Investigații arheologice la Mănăstirea Secu (Neamț), prilejuite de realizarea bransamentului de alimentare cu gaze naturale*, în IN, serie nouă, XXII, Iași, 2016, p. 55-77.

PREZENTAREA SINTETICĂ A CAPITOLELOR TEZEI DE DOCTORAT

Capitolul I. Schitul lui Zosim – primul așezământ monahal de pe valea Secului (1560-1602)

Primul capitol este consacrat celei dintâi așezări monahale de pe valea Secului, cunoscută sub denumirea de schitul lui Zosim, prezentându-se informații privind data la care a fost ctitorit schitul, ctitorii și localizarea acestuia. De asemenea, capitolul are în vedere găsirea unor răspunsuri la întrebări legate de legitimarea lui Zosim și relația acestuia cu domnia, relație care i-a permis construirea noii așezări pe terenul domnesc al ocolului Cetății Neamț. Un ultim aspect abordat este cel privitor la evoluția proprietății, o analiză care ar putea să ofere soluții pentru elucidarea istoriei schitului anterior mănăstirii Secu.

Capitolul II. Ctitorii mănăstirii Secu (1602-1779)

În capitolul al II-lea s-a abordat contextul (re)zidirii mănăstirii Secu, urmașa schitului lui Zosim, de către ctitorul ei principal, Nestor Ureche, mare vornic al Țării de Jos. Tot aici s-a analizat și relația dintre familia lui Nestor Ureche cu alte familii din Țara Moldovei, care au făcut danii la mănăstirea Secu, urmărindu-se atât rudele de sânge cât și pe cele rezultate prin alianță. Pe lângă rudele ctitorului principal, au făcut danii și înalți ierarhi care și-au avut metania în mănăstire precum și alte persoane care au avut doar o motivație strict religioasă. Totodată, alte aspecte importante sunt cele privitoare la relația dintre ctitor și mănăstire precum și obligațiile pe care le aveau ambele părți una către cealaltă.

Capitolul III. Domeniul funciar al Mănăstirii Secu și alte resurse economice (până în secolul XIX)

În acest capitol s-a realizat reconstituirea domeniului funciar al mănăstirii Secu până la fuziunea cu mănăstirea Neamț (1779) și în unele cazuri până la secularizarea averilor mănăstirilor pământene (1859). S-a identificat de asemenea localizarea fiecărei proprietăți pe teritoriile actuale ale României, Republicii Moldova și Ucrainei, aceste repere urmând a fi utile și în eventualele viitoare cercetări arheologice și de geografie istorică privitoare la satul medieval românesc și nu numai.

Capitolul IV. Mănăstirea Secu în perioada 1774 -1910

Capitolul al IV-lea, intitulat *Mănăstirea Secu în perioada 1774 -1910*, tratează evoluția ansamblului monahal de la venirea starețului Paisie Velicovschi și până în anul 1910, când s-a despărțit de Mănăstirea Neamț. Acest capitol conține trei subcapitole care analizează aspecte din perioada amintită mai sus. Astfel, primul subcapitol a fost dedicat venirii lui Paisie Velicovschi la mănăstirea Secu și activității acestuia de mărire a așezământului monahal, prin construcția de noi chilii, precum și de revigorare a monahismului prin adoptarea vieții de obște după model athonit, fapt arătat și în „Așezământul vieții de obște” din anul 1778. A fost investigată și prima etapă de după unirea cu mănăstirea Neamț, din anul 1779 și până la moartea pomenitului stareț, în anul 1794. În subcapitolul al doilea a fost abordată situația obștii mănăstirii Secu și a schiturilor sale, Sihăstria Secului și Sihla care, după venirea lui Paisie, s-a mărit și a fost constituită din călugări cu origini etnice diferite: unii erau veniți din teritoriile românești iar alții își aveau originea în Rusia și în Imperiul Otoman (sârbi, bulgari, greci). În ultimul subcapitol a fost tratată starea materială a așezămintelor monahale de la venirea lui

Paisie și până în anul 1910, un moment crucial în evoluția mănăstirilor fiind secularizarea din anul 1859 care a făcut ca ele să depindă în măsură covârșitoare de bugetul alocat de stat.

Capitolul V. Mănăstirea Secu în perioada 1910-1950

Capitolul al V-lea surprinde dezvoltarea Mănăstirii Secu în perioada 1910-1950. În primul subcapitol a fost analizat modul în care s-au separat cele două mănăstiri, cum au fost împărțite proprietățile mobile și imobile comune precum și modul în care s-a organizat administrația mănăstirii Secu, în lunile februarie-martie 1910. În subcapitolul al doilea se relevă aspecte administrative privind starea mănăstirii în perioada 1910-1915, în timpul stareților Partenie Antohi și Calistrat Dima. În subcapitolul al treilea au fost sistematizate informații privind evoluția mănăstirii în timpul stăreției arhimandritului Ilarion Bălăiță (1915-1925). În subcapitolul al patrulea au fost expuse evenimentele din anii 1925-1935, când mănăstirea a trecut prin dificultăți cauzate și de schimbările dese de stareți. Tot aici, s-a conturat și contextul reunirii cu Mănăstirea Neamț din anul 1935 precum și situația Mănăstirii Secu până în vara anului 1950, când a redevenit independentă.

Capitolul VI. Mănăstirea Secu după 1950

În capitolul al VI-lea s-a trecut în revistă evoluția mănăstirii din anul 1950, când, din nou, s-a despărțit de mănăstirea Neamț, și până în prezent. În primul subcapitol a fost prezentată starea mănăstirii în timpul starețului Ghedeon Coșofreț (1950-1956) și înființarea Școlii elementare și monahale. În subcapitolul al doilea s-a prezentat starea mănăstirii în vremea starețului Dionisie Udișteanu (1956-1959). Subcapitolul al treilea a analizat modul în care s-au exercitat presiunile regimului de „democrație populară” asupra vieții monahale precum și aplicarea Decretului 410 din 28 octombrie 1959, în urma căruia, ca peste tot, mai mulți monahi au fost nevoiți să părăsească mănăstirea. În ultimul subcapitol s-a prezentat starea așezământului monahal după anul 1960 și până în prezent.

Capitolul VII. Contribuții sociale și culturale în secolele XVI-XXI

Capitolul al VII-lea a fost structurat pe două aspecte importante pentru determinarea relației dintre obștea mănăstirii Secu și credincioși: rolul social și rolul cultural al celei dintâi. Din punct de vedere al aspectului social, s-a studiat modul în care obștea mănăstirii s-a implicat în ajutorarea spirituală și materială a oamenilor care i-au trecut pragul, indiferent de starea socială, etnia sau orientarea politică. Acțiunile culturale sunt mai bine conturate deoarece, încă de la sfârșitul secolului al XVI-lea, în mănăstirea Secu a existat câte o școală ai cărei elevi/ucenici au fost și cei ce-au devenit ierarhi care, pe parcursul secolelor XVII-XVIII, au fost însăcunați episcopi în scaunele de la Roman, Huși și Rădăuți precum și mitropoliți ai Moldovei. Tot în acest capitol au fost prezentate obiectele de patrimoniu cu valoare istorică, religioasă și artistică care se găsesc în muzeu, în bibliotecă și în lăcașele de cult din cuprinsul mănăstirii.

Capitolul VIII. Schiturile Mănăstirii Secu

În capitolul al VIII-lea au fost descrise schiturile care au aparținut de-a lungul vremii mănăstirii Secu: Mănăstirea din Cetatea Neamțului, Schitul Sihăstria Secului, Schitul Sihla, Schitul Nifon, Schitul Lipova, Schitul Pângărați, Schitul Țibucani, Schitul Băiceni și Schitul Tăciune.

Capitolul IX. Ansamblul Mănăstirii Secu. Arhitectură, restaurări și cercetări arheologice

În ultimul capitol s-a analizat ansamblul mănăstirii Secu din punct de vedere al evoluției arhitectonice pe parcursul celor patru veacuri de existență. Capitolul este structurat în trei subcapitole în care s-au abordat teme precum arhitectura, restaurările și cercetările arheologice desfășurate. Cele trei aspecte sunt strâns legate între ele deoarece evoluția arhitectonică a ansamblului este dată de reparațiile și prefacerile care s-au realizat de-a lungul timpului iar începând cu secolul XX, s-a pus accent pe restaurarea clădirilor construite anterior. Totodată, începând cu a doua parte a secolului XX, odată cu restaurările și proiectele de construcții, s-au făcut și cercetări arheologice.

Din ansamblul mănăstirii Secu, șapte obiective sunt înscrise în Lista Monumentelor Istorice din România: Biserica „Tăierea Capului Sf. Ioan Botezătorul”, Paraclisul „Sfântul Nicolae”, Paraclisul „Adormirea Maicii Domnului”, Biserica „Nașterea Sf. Ioan Botezătorul”, Chilia, Turn clopotniță și Incintă fortificată. Dintre aceste clădiri, doar Biserica „Tăierea Capului Sf. Ioan Botezătorul” și Turnul clopotniță mai păstrează câteva elemente care aduc aminte de formele inițiale ale ctitoriei lui Nestor Ureche, celelalte obiective fiind construite ulterior, până la jumătatea secolului XIX. Argumente pentru această datare sunt oferite de actele păstrate în arhive precum și de cercetările arheologice desfășurate cu intermitențe în perioada 1967-2020.

CONCLUZII

În jurul orașului Târgu Neamț se remarcă o salbă de mănăstiri dintre care cele mai vechi sunt mănăstirile: Neamț (sec. XIV), Agapia (a. 1569), Secu (1602), Văratec (sf. sec. XVIII) cu schiturile lor care sunt vizitate anual de mii de turiști atrași de cadrul natural, vechimea lăcașurilor și rolul spiritual perceput ca fiind unul major Dacă în trecut accesul spre mănăstirea Secu era foarte anevoios, în prezent drumul din satul Leghin și până la mănăstirile Secu și Sihăstria este modernizat, în aceste complexe monahale existând și posibilități de cazare.

În urma parcurgerii actualelor lucrări monografice și a studiilor de specialitate, s-a constatat că acestea oferă, din păcate, prea puține informații despre schitul lui Zosim, care este precursorul mănăstirii Secu, despre stareții și înalții ierarhi cu metania la mănăstirea Secu de la începuturi până la Paisie Velicicovschi, despre revoluția de la 1821 cât și despre refacerea mănăstirii după această dată. Pentru perioada secolului XX au fost întocmite câteva lucrări cu caracter religios în care sunt descrise mai multe fețe bisericești cu metania la această mănăstire. Observând multiplele curențe de informații din evoluția mănăstirii Secu, s-au studiat izvoarele documentare publicate și apoi cele inedite și s-a putut releva faptul că istoria acestui ansamblu monahal este de fapt mult mai complexă.

Importanța actuală a acestei mănăstiri este dată de amplasamentul actual ca obiectiv turistic și spiritual cunoscut atât în țară cât și în străinătate. De asemenea, lăcașul a meritat amplul studiu efectuat datorită existenței unui ansamblu monahal anterior dar și datorită rectitoririi efectuate de către părinții cronicarului Grigore Ureche, Nestor și Mitrofana Ureche, în anul 1602. La „ridicarea” mănăstirii Secu au contribuit și înalții ierarhi din scaunele episcopale de la Rădăuți, Roman și Huși care și-au avut metania la mănăstirea Secu dar și mitropoliții: Varlaam Moțoc (1632-1653), Ghedeon (1653-1659; 1664-1671), Sava (1659-1664) și Misail (1701-1708).

Cele patru ipoteze de la care a pornit întocmirea prezentei lucrări sunt: (1) Schitul lui Zosim, menționat în actele emise de domnii Țării Moldovei din a doua parte a secolului XVI, este predecesorul mănăstirii Secu; (2) Rectitorirea mănăstirii Secu. Ctitorii principali ai acesteia au fost Nestor și Mitrofana Ureche; (3) Mănăstirea a avut un amplu domeniu funciar în perioada secolelor XVI-XVIII. (4) Situația mănăstirii Secu, în perioada fuziunii cu mănăstirea Neamț (1779 – 1910), a avut un caracter ce ține de unicitate. Considerăm că rezultatele obținute în urma cercetării istoriografice sunt conform așteptărilor inițiale și aduc un plus de valoare istoriei mănăstirii.

Astfel, referitor la schitul lui Zosim, menționat în actele emise de domnii Țării Moldovei din a doua parte a secolului al XVI-lea, poate fi considerat într-adevăr predecesorul mănăstirii Secu demonstrat prin sursele documentare în care sunt pomenite mai multe toponime și hidronime. Acestea, la rândul lor, conduc la concluzia conform căreia, pe valea pârâului Secu a existat viață monahală cel mai probabil, odată cu înființarea Mănăstirii Neamț de către ucenicul lui Nicodim care au venit din Țara Românească, în a doua jumătate a secolului XIV, nu cu mult timp după acest eveniment. Nu poate fi exclusă ipoteza unei vieți ascetice anterioară momentului mai sus amintit, într-o formă care avea reguli oarecum primitive. În zona vechiului Schit Nifon există urme de viață pe o stâncă unde este săpat un altar și câteva ocnite. Din sursele documentare studiate a rezultat că mica așezare monahală cârmuită de Zosim este predecesoarea mănăstirii Secu, fapt pentru care deslușirea momentului ctitorii acestuia prezintă importanță în evoluția istorică a mănăstirii Secu. Din sursele documentare studiate a reieșit că schitul lui Zosim a fost ridicat la începutul celei de a doua domnii a lui Alexandru Lăpușeanu, în anul 1560, vatra acestuia fiind desprinsă din ocolul Cetății Neamțului.

Un aspect important din evoluția schitului este acela prin care s-a făcut tranziția de la denumirea *schitul lui Zosim(a)* la *Mănăstirea Secu*, fapt petrecut în decursul unui deceniu. Conform surselor documentare, în perioada 1 septembrie 1586 – 11 iunie 1598, în acte apar

următoarele nume: *mănăstirea Schitul lui Zosin, Schitul lui Zosim, schitul lui Zosim sălășluitor la Secu și sfântul locaș numit Secu, sfintei mănăstiri de la Secu și mănăstirea Secu*. Din câte se poate observa, denumirea de *schitul lui Zosim/Zosin* a început să fie înlocuită treptat cu cea de *mănăstirea Secu* iar după data de 11 iunie 1598, a dispărut definitiv, rămânând doar denumirea Mănăstirea Secu. Acest fapt arată că așezarea monahală era una recentă, numele ctitorului inițial fiind înlocuit cu cel al pârâului care era mult mai cunoscut. Din păcate, amplasamentul vechii așezări monahale nu a putut fi reperat iar legende consemnează că ar fi fost poziționat pe locul actualei biserici din incinta cimitirului mănăstirii Secu și ar fi ars la 1821. Doar o eventuală cercetare arheologică ar putea aduce lămuriri asupra acestui aspect. Desigur, în cazul în care solul nu ar fi fost deranjat de alte intervenții antropice ulterioare anului 1821.

Pe baza celei de a doua ipoteze a fost abordat și analizat evenimentul rectitoririi mănăstirii Secu precum și veridicitatea identificării ctitorilor. Multitudinea documentelor cercetate au evidențiat ctitorii mănăstirii Secu dar au ajutat, de asemenea, și la conturarea clară a domeniului funciar creat din donații, domeniu care s-a dovedit a fi unul vast. Astfel, informațiile au condus la ctitorii Nestor și Mitrofana Ureche precum și la alte mari familii boierești din Țara Moldovei. Adeseori, aceste danii făcute unei mănăstiri au rămas singurele dovezi care atestă legăturile de rudenie între ziditorii unui lăcaș și înzestrătorii săi. Documentele au arătat totodată faptul că au făcut danii și membri ai unor importante familii din Moldova cu care de asemenea, s-a înrudit ctitorul, familii precum Mogâldea, Movilă și Prăjescu. Înzestrarea mănăstirii s-a bazat pe motivații de ordin spiritual, juridic, social și economic, cele mai de seamă privilegii ale ctitorilor fiind înscrierea în Pomelnicul mare și calitatea lor de epitropi de drept ai averii așezământului pe care-l întemeiau sau înzestrau.

Cea de-a treia ipoteză a lucrării de față a urmărit clarificarea întinderii domeniului funciar al mănăstirii Secu dezvoltat în perioada secolelor XVI-XVIII. S-a făcut reconstituirea lui pe baza izvoarelor documentare. S-a reușit, de asemenea, inventarierea proprietăților mănăstirii de pe întreg teritoriul Țării Moldovei dobândite și stăpânite pe parcursul secolelor XVI-XVIII, fiind reperate 66 de proprietăți răspândite în aproximativ 54 de localități, dintre care se remarcă 41 de sate, 27 fiind întregi în afară de iazuri, prisăci, mori, vii, locuri de casă, dughene etc. Tot prin acest demers, s-a obținut localizarea relativ exactă a vechilor sate și moșii, procesul fiind unul dificil întrucât multe dintre acestea au dispărut ori și-au mutat vatra inițială. Dacă ne raportăm la datele cunoscute privind evoluția domeniului mănăstiresc în Țara Moldovei la începutul secolului al XVII-lea, pentru care s-au întocmit studii, în frunte erau mănăstirile Bistrița (36 sate) Probotă (34 sate și patru ½), Putna (32 sate și o ½), Neamț (28 sate și o ½)¹ apoi Secu cu 27 de sate întregi și paisprezece jumătăți sau părți de sate, majoritatea dobândite în prima jumătate a secolului XVII. Satele care s-au păstrat până astăzi sunt mult mai extinse, în unele cazuri cuprinzând și teritoriul unora mai vechi, cum este cazul actualului sat Putna, din județul Vrancea, care a inclus în hinterlandul său Purceleștii, Târgoveștii, Căpoteștii și Cofeștii. Localizarea acestor așezări este foarte utilă pentru investigarea istoriei satului medieval românesc și pentru eventuale cercetări arheologice care sunt încă departe de a oferi imaginea completă a unei așezări rurale din perioada amintită. Însumarea de față se dorește a fi și o bază de date din care – într-o altă etapă – se vor pune în evidență conotațiile complexe și resorturile intime ale vieții economice mănăstirești din Moldova medievală, mentalitatea donatorilor dar și cea care guverna lumea monahală. Reușind refacerea domeniului funciar al mănăstirii Secu pe baza daniilor mai sus menționate, am evidențiat faptul

¹ Igor Sava, *Domeniul mănăstiresc din Țara Moldovei în a doua jumătate a secolului al XIV-lea – secolul al XVI-lea*, Chișinău, Editura Pontos, 2012, p. 309.

că ansamblul monahal a beneficiat de o mare putere economică în Moldova secolului al XVII-lea.

Cea de-a patra ipoteză a urmărit să evidențieze o imagine cât mai clară a situației mănăstirii Secu, aflată în anul 1779 sub conducerea starețului Paisie, în timpul căruia mănăstirea a fuzionat cu Neamțul, acestea două devenind o singură instituție.

Impactul fuziunii cu mănăstirea Neamț a fost unul major întrucât mănăstirea Secu a fost subordonată din punct de vedere juridic, economic și spiritual mănăstirii Neamț. Unirea acestor două mari ansambluri monahale a dus la constituirea celei mai mari mănăstiri din țară cu o autoritate spirituală puternică în lumea ortodoxă de la sfârșitul secolului XVIII și în secolul XIX. Din punct de vedere administrativ, mănăstirea Secu a fost reprezentată de mănăstirea Neamț iar gestionarea bugetelor de venituri și cheltuieli era făcută tot de către cea din urmă, fapt care, după 1859, a avut un impact negativ asupra ansamblului monahal. Pe plan spiritual, în Moldova, în afară de mănăstirile Dragomirna, Secu și Neamț, influența paisiană s-a propagat îndeosebi la mănăstirile Agapia, Văratec, Râșca, Tarcău, Bisericieni și altele iar în Țara Românească, ucenicii lui Paisie au ajuns la Căldărușani, Cernica și Tismana. Prin cercetările efectuate anterior s-a ajuns la concluzia că Paisie nu a fost un reformator propriu-zis ci mai degrabă un înnoitor al monahismului pe structura sa tradițională. Ucenicii starețului Paisie s-au răspândit la peste 100 de mănăstiri și schituri de pe actualele teritorii ale Rusiei și Ucrainei (24 dintre ei au ajuns egumeni) aceștia contribuind semnificativ la propagarea isihasmului, la înnoirea vieții duhovnicești iar pentru spațiul rusesc au contribuit în mod semnificativ la dezvoltarea culturii și literaturii ecleziastice.

Din analiza *Sănilor de venituri și cheltuieli* din prima jumătate a secolului al XIX-lea a reieșit că mănăstirea Secu avea alocate sume consistente pentru întreținere dar și pentru reparații din bugetul Mănăstirii Neamț, fapt ce a dus la două refaceri ale complexului monahal de la Secu, după dezastrele de la 1821 și 1844. După secularizarea averilor mănăstirești, puținii bani alocați mănăstirii Neamț de către stat nu au fost suficienți și pentru întreținerea mănăstirii Secu și cu schiturile sale, ceea ce a condus, în anul 1910, la despărțirea celor două entități. „Perioada de glorie” se poate considera ca fiind cea de până la secularizare, când mănăstirile Neamț și Secu aveau multe resurse economice, ceea ce a facilitat dezvoltarea acestora în mod constant. După anul 1859, pentru cele două mănăstiri a urmat o perioadă de declin, fiind lipsite de veniturile mari care permiteau altădată atât întreținerea edificiilor din mănăstiri dar asigurau cât și traiul decent al obștii. Prelucrarea materialelor rezultate din investigațiile din arhive vor completa lacunele privind această perioadă și vor pune în evidență consecințele mai puțin studiate dar semnificative, și în mare parte negative, ale reformelor laice privitoare la viața monahală.

Chiar dacă, inițial, s-au urmărit doar cele patru direcții enunțate anterior, istoriografia dar și sursele documentare inedite au permis continuarea prezentului demers până în prezent, prin punerea la dispoziția cititorului, fie și succint, a mai multor informații și episoade din istoria mănăstirii Secu privind secolul XX. Despărțirea de mănăstirea Neamț a avut un context favorabil datorită și susținerii mai multor ierarhi și oameni politici; prin aceasta s-ar fi realizat dezideratul viețuitorilor de acolo pentru un trai mai bun, fapt care nu s-a realizat decât parțial.

De asemenea, au fost arătate câteva informații privind stăreția arhimandritului Ilarion Bălăiță care a fost un bun administrator și care a rezistat la cârma mănăstirii în vremuri tulburi pentru poporul român. În perioada Primului Război Mondial mănăstirea a adăpostit refugiați din Bucovina, a trimis infirmieri pe front și a administrat un spital militar organizat în incinta mănăstirii. În anul 1921 a adăpostit circa 100 de refugiați ruși. Pe lângă aceste eforturi impuse de vremurile tulburi, Ilarion Bălăiță a făcut mai multe reparații la mănăstire dar și la cele două schituri, Sihăstria și Sihla. Un alt aspect abordat a fost acela a reunirii cu Mănăstirea Neamț

care s-a făcut cu ocazia redobândirii vetrei mănăstirilor, în anul 1935. Deoarece mănăstirea Secu nu deținea suficiente fonduri pentru susținerea mai multor procese cu instituțiile statului, s-a acceptat ca mănăstirea Neamț să suporte o parte din cheltuielile mănăstirii Secu în vederea redobândirii terenurilor. Un rol major în reunirea celor două mănăstiri l-a avut mitropolitul Nicodim Munteanu cu ajutorul căruia cele două mănăstiri s-au reunit intrând sub conducerea Sfântului Sinod, ca stavropighie, cărmuită de un episcop. Reunirea celor două ansambluri monahale a fost benefică până la instaurarea regimului comunist când terenurile și fabrica de cherestea au fost naționalizate iar fondurile necesare pentru bunul mers al mănăstirilor au fost micșorate. Desigur, războiul anterior afectase deja buna rânduială.

În prezenta lucrare au mai fost abordate teme precum rolul social și cultural care, din sursele studiate, au avut o importanță mai mult locală. În schimb, biblioteca mănăstirii Secu păstrează câteva sute de cărți și manuscrise din perioada secolelor XVI-XIX iar cu completările din secolul XX, fondul de carte a ajuns la 7000 de exemplare. Dintre obiectele dăruite mănăstirii în perioada 1571-1971, în *Colecția de obiecte bisericesti* se păstrează 81 de exponate. Însemnările de pe aceste obiecte religioase și de artă atestă faptul că unele au fost dăruite de Nestor și Mitrofana Ureche, domnul Alexandru Iliș, mitropolitul Varlaam Moțoc, țarina Ecaterina a II-a ș.a.

S-au mai studiat așezămintele monahale subordonate mănăstirii Secu, dintre care, unele și-au pierdut statutul de schit, fiind desființate, altele au devenit independente iar câteva au rămas sub oblăduirea mănăstirii Secu. Au fost identificate nouă așezăminte monahale ca ascultând de mănăstirea Secu, pentru care au fost concepute aici micromonografiile: Mănăstirea din Cetatea Neamț, Schitul Sihăstria Secului, Schitul Sihla, Schitul Nifon, Schitul Lipova, Schitul Pângărați, Schitul Țibucani, Schitul Băiceni și Schitul Tăciune. Dintre cele nouă schituri, Pângărați, Sihăstria și Sihla au (re)dobândit statutul de mănăstire iar în prezent sunt din punct de vedere religios și turistic în ascensiune fiind vizitate anual de mii de pelerini.

Odată cu cercetările arheologice la care am participat din anul 2011 la schitul Nifon și ulterior la mănăstirea Secu, am urmărit și evoluția reparațiilor acestor ansambluri monahale de-a lungul existenței lor. În urma cercetării arheologice a bisericii „Tăierea Capului Sfântului Ioan Botezătorul”, s-a observat faptul că aceasta a fost construită în cel puțin trei etape. În primul rând, la nivel de fundație, absidele laterale și cea a altarului au fost lărgite cu cca 0,40 m, fapt care, cel mai probabil, s-a petrecut în secolele XVIII-XIX. În urma incendiului din martie 1844 incinta mănăstirii Secu, dar și biserica, care nu arsese, au fost refăcute. Biserica a fost prelungită spre V, adăugându-i-se un alt pronaos și pridvor. Pronaosul nou a integrat și porțiunea veche a pridvorului deschis care este marcat pe zidul de N și în pardoseala actuală. În anul 1847, i s-a adăugat proscomidia iar în 1876 veșmântarul care a fost ulterior înlăturat; despre data adăugării micului pridvor deschis, ulterior eliminat, nu sunt informații. În afară de Biserica „Tăierea Capului Sf. Ioan Botezătorul”, la toate celelalte obiective cercetate s-a constatat că acestea datează din prima jumătate a secolului XIX.

Prin acest demers științific s-a urmărit analiza principalelor etape istorice din evoluția mănăstirii Secu, începând cu întemeierea acesteia și până în prezent. Prin punerea în circulație istoriografică a informațiilor nou descoperite, s-a reușit scoaterea la lumină a unor aspecte mai puțin studiate din evoluția sfântului lăcaș. De asemenea, s-a realizat configurarea unei noi matrice ce urmează a fi completată cu materialul documentar de un volum considerabil din cadrul depozitelor arhivistice, a cărui consultare și analiză urmează a fi finalizate.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

I. Izvoare

I.1. Izvoare documentare

I.1.a. Inedite

- Arhiva Națională a Republicii Moldova, Chișinău, fond. 2119.
- Arhiva Mănăstirii Secu, dosare din perioada 1910-1961.
- BAR, fond *Documente Istorice*.
- INP, Fond Comisiunea Monumentelor Istorice, dosar 320; Fond Direcția Monumentelor Istorice, dosar 9923.
- SJAN Iași, fonduri: *Mănăstirea Secu, Mănăstirea Neamț, Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, Mitropolia Moldovei și Sucevei*.
- SJAN Neamț, fond *Mănăstirea Neamț-Secu*.
- SJAN Bacău, fond *Manuscrise*.

I.1.b. Edite

- „Buletinul Oficial a Moldovei”, nr. 47, anul XXVII, Iași, 11 iunie 1859.
- „Monitorul Oficial”, nr. 59, 13 iunie 1909, p. 2496-2496.
- Bodale, Arcadie M., *Câteva izvoare care cuprind informații despre călugării viețuitori în schiturile Secu, Sihăstria și Sihla, din Județul Neamț, la 1841*, în „Buletin informativ al Simpozionului Național Rolul Mănăstirii Secu în viața religioasă a Țării Moldovei”, nr. VI, Editura Cetatea Doamnei, Piatra Neamț, 2020, p. 201-212.
- Bogdan, Ioan, *Sămile mănăstirilor de țară din Moldova din anul 1742*, în BCIR, I, Atelierele grafice Socec & Co., Societate anonimă, București, 1915, p. 217-279.
- Caproșu, Ioan, Zahariuc, Petronel, *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, vol. I. *Acte interne (1408-1660)*, Iași, Editura „Dosoftei”, 1999.
- Caproșu, Ioan, *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, vol. II, *Acte interne (1661-1690)*, Iași, Editura „Dosoftei”, 2000.
- Idem, *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, vol. III, *acte interne (1691-1725)*, editor Ioan Caproșu, Editura Dosoftei, Iași, 2000.
- CDM = *Catalogul documentelor moldovenești din Arhiva Istorică Centrală a Statului*, vol. I, 1387-1620, <întocmit de Ileana Leonte, Mihai Fănescu, Mihai Regleanu, Veronica Cute și Lucia Papadopol>, București, 1957; vol. II, 1621-1652, întocmit de Mihai Regleanu, Iulia Gheorghian, Veronica Vasilescu și Doina Duca, D.G.A.S., București, 1959; vol. III, 1653-1675, întocmit de Mihai Regleanu, Doina Duca, Constanța Negulescu, Veronica Vasilescu și Cornelia Crivăț, D.G.A.S., București, 1968; vol. IV, întocmit de Mihai Regleanu, Doina Duca-Tinculescu, Veronica Vasilescu și Constanța Negulescu, D.G.A.S., București, 1970; vol., supliment, I, 1403-1700, întocmit de Maria Soveja, Mihai Regleanu, Doina Tinculescu, Marcel și Gabriela Birceanu, D.G.A.S., București, 1975.
- Clit, Costin, *Corespondența Mitropoliei Moldovei cu stareții Mănăstirii Neamțului și Secului*, în „Cadente peste timp”, anul V, nr. 2 (10), Huși, 2017, p. 49-148.
- Idem, *Documente de la Nifon egumenul mănăstirii Secu*, în „Buletin informativ al simpozionului național Rolul Mănăstirii Secu în viața religioasă a Țării Moldovei”, Piatra Neamț, 2018, p. 197-200.
- Idem, *Documente inedite despre moșia Dumbrăvița a Mănăstirii Secu*, în „Buletin informativ al simpozionului național Rolul Mănăstirii Secu în viața religioasă a Țării Moldovei”, Piatra Neamț, 2018, p. 181-196.

- Idem, *Documente privind istoria Mănăstirilor Secu și Neamț*, în „Prutul”, serie nouă, anul IV (XIII), nr. 2 (54), 2014, p. 39-58.
- Idem, *Documente privind istoria Mănăstirilor Secu și Neamț (II)*, în „Prutul”, serie nouă, anul V (XIV), nr. 1 (55), 2014, p. 87-106.
- Idem, *Documente privind istoria mănăstirilor Secu și Neamț (III)*, în „Prutul”, serie nouă, anul V (XIV), nr. 2, 2015, p. 135-152,
- Idem, *Documente privitoare la istoria Mănăstirii Secu din a doua jumătate a secolului al XVII-lea (I)* în „Prutul”, VII, serie nouă, anul VII (XVI), nr. 1, 2017, p. 141-194.
- Idem, *Documente privitoare la istoria Mănăstirii Secu din a doua jumătate a secolului al XVII-lea (II)*, în „Prutul. Revista de Cultură. Huși, serie nouă, anul VII (XVI), nr. 2 (60)/2017, p. 127-156.
- Idem, *Însemnări de pe cartea veche din biblioteca Mănăstirii Secu*, în „Buletin informativ al Simpozionului Național Rolul Mănăstirii Secu în viața religioasă a Țării Moldovei”, nr. III, Piatra Neamț, 2017, p. 91-174.
- Idem, *Însemnări de pe cărți privitoare la schitul Nișon din munții Neamțului*, în „Buletin informativ al Simpozionului Național Rolul Mănăstirii Secu în viața religioasă a Țării Moldovei”, nr. III, Piatra Neamț, 2017, p. 175-180.
- Idem, *Pomelnicul Mănăstirii Secu din 1845*, în „Buletin informativ al Simpozionului Național Rolul Mănăstirii Secu în viața religioasă a Țării Moldovei”, nr. III, Piatra Neamț, 2017, p. 199-250.
- Codrescu, Theodor, *Uricariul*, V, Iași, Tipografia Buciumul Român, 1862.
- Idem, *Uricariul*, VIII, Iași, Tipolitografia Buciumului Român, 1886.
- Idem, *Uricariul*, IX, Iași, Tipo-litografia Buciumului Român, 1887.
- Idem, *Uricariul*, X, Iași, Tipo-litografia Buciumului Român, 1888.
- Idem, *Uricariul*, XI, Iași, Tipografia Buciumului Român, 1889.
- Corfus, Ilie, *Documente culese din arhivele polone. Secolul al XVII-lea*, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1983.
- Idem, *Însemnări de demult*, Iași, Editura Junimea, 1975.
- *DIR = Documente privind istoria României*, A, Moldova, veacul XVI, III (1571-1590); IV (1590-1600); veacul XVI, I (1601-1605); II (1606-1610); III (1611-1615); IV (1616-1620); V (1621-1625).
- *Documente privind istoria României. Răscoala de la 1821*, vol. III, București, Editura Academiei Republicii Populare Române, 1960.
- *Documente privind relațiile agrare în veacul XVIII*, vol. II. Moldova, redactor responsabil Vasile Mihordea, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1966.
- *DRH = Documenta Romaniae Historica*, A, Moldova, vol. VIII (1585-1592), vol. întocmit de Ioan Caproșu, Editura Academiei, București, 2014; vol. IX (1593-1598), vol. întocmit de Petronel Zahariuc, Marius Chelcu, Silviu Văcaru, Cătălina Chelcu, Sorin Grigoruță, Editura Academiei, București, 2014; vol. XIX (1626-1628), vol. întocmit de Haralambie Chircă, Editura Academiei, București, 1969; vol. XVIII (1623-1625), vol. întocmit de I. Caproșu și V. Constantinov, Editura Academiei, București, 2006; vol. XX (1629-1631), vol. întocmit de I. Caproșu, C. Burac, Editura Academiei, București, 2011; vol. XXI (1632-1633), vol. întocmit de C. Cihodaru, I. Caproșu și Leon Șimanschi, Editura Academiei, București, 1971; vol. XXII (1634), vol. întocmit de C. Cihodaru, I. Caproșu și Leon Șimanschi, Editura Academiei, București, 1974; vol. XXIII (1635-1636), vol. întocmit de Leon Șimanschi, Nistor Ciocan, Georgeta Ignat și Dumitru Agache, Editura Academiei, București, 1996; vol. XXIV (1637-1638), vol. întocmit de

C. Cihodaru, I. Caproșu, Editura Academiei, București, 1998; vol. XXV (1639-1640), vol. întocmit de Nistor Ciocan, Dumitru Agache, Georgeta Ignat și Marius Chelcu, Editura Academiei, București, 2003; vol. XXVI (1641-1642), vol. întocmit de Ioan Caproșu, Editura Academiei, București, 2003; vol. XXVIII (1645-1646), vol. întocmit de Petronel Zahariuc, Marius Chelcu, Silviu Văcaru, Cătălina Chelcu, Editura Academiei, București, 2006.

- Iorga, Nicolae, *Inscripții din bisericile României*, fascicula I, nr. 1-764, București, Institutul de Arte grafice și editură „Minerva”, 1905.
- Idem, *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, V, *Cărți domnești, zapise și răvașe*, București, Stabilimentul grafic I.V. Socecu, 1903.
- Idem, *Istoria bisericii și a vieții religioase a românilor*, ed. II, vol. 1, București, 1929.
- Istrati, Corneliu, *Condica vistieriei Moldovei din anul 1816*, în *AIIAI*, Supliment (I), Iași, 1979.
- *Însemnări de pe manuscrise și cărți vechi din Țara Moldovei: un corpus*, vol. I (1429-1750), editori: Ioan Caproșu, Elena Chiaburu, Iași, Casa Editorială Demiurg, 2008.
- MEF = *Moldova în epoca feudalismului*, vol. VII, partea 1. *Recensămintele populației Moldovei din anii 1772-1773 și 1774*, Editura Știința, Chișinău, 1975; vol. XI, Chișinău, Editura Cepsun, 2008.
- Nicodim, Episcopul, *Memoriu asupra drepturilor monastirilor Neamțul și Secu, la folosirea moșiei dimprejurul lor, numită „vatra monastirii”, pe temeiul documentelor anexate la urmă, cum și a stăpânirii de fapt*, Tipografia Mănăstirii Neamț, 1933.
- Niță, Cosmin, *Două pomelnice ale Mănăstirii Secu din secolul XIX*, în „Buletin informativ al Simpozionului Național Rolul Mănăstirii Secu în viața religioasă a Țării Moldovei”, nr. III, Piatra Neamț, Editura Cetatea Doamnei, 2017, p. 181-198.
- Idem, *Două sămi ale Mănăstirii Secu din anii 1845-1846 și 1849-1850 în C.I. (serie nouă)*, XXXVIII, Editura Palatul Culturii, Iași, 2019, 233-257.
- Idem, *O descriere a Schitului Sihla din secolul XIX*, în „Analele Liceului Vasile Conta Târgu-Neamț, Seria Istorie, nr. 1/2019, Iași, Editura PIM, 2019, p. 9-19.
- Idem, *Obștea Mănăstirii Secu și a schiturilor Sihăstria și Sihla în anul 1859*, în „Buletin informativ al Simpozionului Național Rolul Mănăstirii Secu în viața religioasă a Țării Moldovei”, nr. VI, Piatra Neamț, Editura Cetatea Doamnei, 2020, p. 213-254.
- Paisie de la Neamț, *Cuvinte și scrisori duhovnicești*, vol. II, ediția II, publicate după traduceri vechi revăzute cu note și comentarii de Valentina Pelin, cu o Postfață de Virgil Câdea, Iași, Editura Doxologia, 2010.
- Popovici, Andronic, *Istoria Sfintelor Mănăstiri Neamț și Secu*, vol. I, *Studiu introductiv* pr. Dormidont Bădărău, Transcriere și prelucrare text Ion Gumenâi, Chisinău, Ed. Lexon-Prim, 2016;
- Idem, *Istoria Sfintelor Mănăstirii Neamț și Secu*, vol. II, cu *Studiu introductiv* de Dorimedont Bădărău, transcriere și prelucrare text Ion Gumenâi, Chișinău, Editura Lexon Prim, 2019;
- Idem, *Istoria Sfintelor Mănăstirii Neamț și Secu*, vol. III-IV, cu *Studiu introductiv* de Dorimedont Bădărău, transcriere și prelucrare text Ion Gumenâi, Chișinău, Editura Lexon Prim, 2020;
- Idem, *Istoria Sfintelor Mănăstirii Neamț și Secu*, vol. V, transcriere și prelucrare text Ion Gumenâi, Chișinău, Editura Lexon Prim, 2021.
- Sava, Aurel, V., *Documente privitoare la târgul și ținutul Orheiului*, București, 1944.
- Ștrempel, Gabriel, *Catalogul manuscriselor românești. B.A.R. 1-1600*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1978.

I.2. Narrative

- Cantemir, Dimitrie, *Viața lui Constantin Cantemir, zis cel Bătrân, domnul Moldovei*, în *Opere complete*, VI, I, ed. critică, trad. și anexe Dan Slușanschi și Ilieș Câmpeanu, București, 1996.
- *Călători străini despre țările române în secolul al XIX-lea*, Serie Nouă, volumul II (1822-1830), Coord. Paul Cernovodeanu, București, Editura Academiei Române, 2005.
- *Călători străini despre țările române în secolul al XIX-lea*, Serie Nouă, volumul III (1831-1840), Coord. Daniela Bușă, București, Editura Academiei Române, 2006.
- *Călători străini despre țările române în secolul al XIX-lea*, Serie nouă, volumul VI (1852-1856), Coord. Daniela Bușă, București, Editura Academiei Române, 2010.
- *Călători străini despre țările române*, vol. II, îngrijit de Maria Holban, București, Editura Științifică, 1970.
- *Călători străini despre țările române*, vol. V, volum îngrijit de Maria Holban, București, Editura Științifică, 1973.
- Costin, Miron, *Letopisețul Țării Moldovei de la Aron vodă încoace*, ediție critică de P.P. Panaitescu, București, Editura Regală pentru Literatură și Artă, 1944.
- Neculce, Ion, *Opere. Letopisețul Țării Moldovei și O samă de cuvinte*, Ediție critică și Studiu introductiv de Gabriel Ștrempel, București, Editura Minerva, 1982.
- Popovici, Andronic, *Aduceri aminte (1820-1892)*, București, Editura Catisma, 2007.
- Udișteanu, Dionisie, *O viață ca oricare alta*, Colecție recuperată, îngrijită și editată de Mircea Motrici, Suceava, Editura Mușatinii, 2004.

I.3. Juridice

- „Buletinul Oficial al Moldovei”, nr. 47, anul XXVII, Iași, 11 iunie 1859.
- Bujoreanu, Ioan M., *Colecțiune de legiurile României vechi și noi câte s-au promulgat până șafinele anului 1870*, București, 1873.
- Negulescu, Paul, George Alexianu, *Regulamentele Organice ale Valahiei și Moldovei*, vol I, București, 1944.
- *Codul general al României (Codurile, legile și regulamentele în vigoare) 1856-1936*, vol. XXIII, *Legi și regulamente cuprinzând întreaga legislațiune a anului 1935*, Imprimeria Centrală, București, 1936.
- *Legea 422/2001 privind protejarea monumentelor istorice* publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 407 din 24 iulie 2001.
- „Monitorul Oficial”, partea I, nr. 178 din 04.08.1948
- Popovici, Nicolae, *Manual de drept bisericesc ortodox oriental cu privire specială la dreptul particular al bisericii ortodoxe române*, vol. I, partea I și II, Arad, Tiparul tipografiei diecezane ort. rom., 1925.

II. Instrumente de lucru

- ****Atlasul istoric al mănăstirilor și schiturilor ortodoxe din România (sec. XI-XXI)*, București, Biblioteca Națională a României, 2010.
- Gonța, Alexandru, *DIR, A, Moldova, Indicele numelor de persoane*, A. Moldova, veacurile XIV-XVII (1384-1625), București, Editura Academiei Române, 1990.
- Idem, *DIR, A, Moldova, veacurile XIV-XVII. Indicele numelor de persoane*, București, Editura Academiei Române, 1995.
- Lahovari, George Ioan, Brătianu, C. I., Tocilescu, Grigore G., *Marele dicționar geografic al României*, vol. I-V, București, Stab. grafic J. V. Socecu, 1898-1902.
- Moldovanu, Dragoș (coord.), *Tezaurul toponimic al României. Moldova*, , vol. I, Partea I, București, Editura Academiei Române, 1991.

- Moldovanu, Dragoș (coord.) *Tezaurul toponimic al României. Moldova*, vol. I, Partea 2, București, Editura Academiei Române, 1992.
- Stoicescu, Nicolae, *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova. Sec. XIV-XVII*, București, Editura Enciclopedică română, 1971.
- Idem, *Repertoriul bibliografic al localităților și monumentelor medievale din Moldova*, București, Direcția Patrimoniului Cultural Național, 1974.

III. Lucrări generale

- *** *Istoria românilor*, vol. IV, *De la universalitatea creștină către Europa „patriilor”*, București, Editura Enciclopedică, 2001.
- *** *Istoria Românilor. Românii între Europa clasică și Europa luminilor (1711-1821)*, vol. V, București, Editura Enciclopedică, 2002.
- *** *Istoria românilor*, vol. VI, coordonatori Dr. Paul Cernovodeanu, Prof. univ. dr. Nicolae Edroiu, București, Editura Enciclopedică, 2002.
- *** *Istoria Românilor*, vol. VII, tom. II, *De la Independență la Marea Unire (1878-1918)*, coord. Acad. Gheorghe Platon, București, Editura Enciclopedică, 2003.
- *** *Istoria Românilor*, vol. VIII, *România întregită (1918-1940)*, coord. Ioan Scurtu, București, Editura Enciclopedică, 2003.
- Amăriuței, Mhai-Cristian, *Grigore al III-lea Ghica. Cronica unui principe din secolul al XVIII-lea*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2017.
- Atanasiu, Mihai Bogdan, *Din lumea cronicarului Ion Neculce. Studiu prosopografic*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2015.
- Balș, G., *Bisericile și mănăstirile moldovenești din veacurile al XVII-lea și al XVIII-lea*, București, 1933.
- Bodale, Arcadie M., *Domeniul ecleziastic în Țara Moldovei până la instaurarea regimului fanariot* (Teză de doctorat în manuscris), Iași, 2008.
- Cetfericov, Serghie, *Paisie, starețul mănăstirii Neamț: viața, învățătura și influența lui asupra Bisericii Ortodoxe*, ediția a II-a, București, Editura Nemira, 2010.
- Dunlop, John B., *Ieșirea. Sfântul Ioan Maximovici își călăuzește turma din Shanghai în America*, traducere din limba engleză Marius Bogdan Buzdugan, Iași, Editura Doxologia, 2019.
- Enache, George, Petcu, Adrian Nicolae, *Monahismul ortodox și puterea comunistă în România anilor '50*, Galați, Editura Partener, 2009.
- Gheorghiu, Constantin D., *Dicționar geografic al județului Neamțu*, București, 1895.
- Govora, N.S., *Relațiile româno-ruse*, vol. II, Madrid, Editura Carpații, 1981.
- Iftimi, Sorin (coord.), *Eteria în Principatele Române (1821). 200 de ani de la începutul mișcării de eliberare a Greciei*, București, UER Press, 2021.
- Ionescu, Grigore, *Istoria arhitecturii în România*, vol. II, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1965.
- Lovișteanul, Emilian, *Monahismul din Moldova și Decretul 410/1959 în Răstignirea monahismului românesc Decretul 410/1959*, Iași, Editura Doxologia, 2009, p. 21-49.
- Maiorescu, Titu, *Discursuri parlamentare cu priviri asupra dezvoltării politice a României sub domnia lui Carol I*, vol. IV (1888-1895), București, Editura Librăriei Socec & Comp., 1904.
- Moraru, Alexandru, *Biserica Ortodoxă Română între anii 1885 -2000. Biserică. Națiune. Cultură*, vol. III, Tom. I, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 2006.
- Nica, Emilian, *Sfinți ocrotitori ai Moldovei canonizați în perioada 1992-2009*, Iași, Editura Doxologia, 2009.

- Pahomie cel Mare, *Regulile monahale*, Iași, Editura Credința strămoșească, 1998.
- Panaitescu, P. P., *Începuturile și biruința scrisului în limba română*, București, Editura Academiei Republicii Populare Române, 1965.
- Păcurariu, Mircea, *Istoria bisercii ortodoxe române*, vol. II, București, Editura Institutului biblic și de misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1981.
- Păcurariu, Mircea, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. III, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1994.
- Pătrulescu, Grigorie, *Viața monahală și rolul social al celor dintâi mănăstiri creștine*, în „Studii teologice”, XXXII (1980), nr. 1-2, p. 211-225.
- Pelin, Valentina, *Paisianismul în contextul cultural și spiritual sud-est și est european* (sec. XVIII-XIX), ediție îngrijită de Andrei Eșanu, Valentina Eșanu, Chișinău, Editura Pontos, 2014.
- Petrulescu, Andreea, *Mișcarea stilistă din Basarabia, 1935-1936. Cauze și soluții. Perspective locale*, în „Caietele CNSAS”, anul IX, nr. 1-2 (17-18), București, Editura CNSAS, 2017, p. 61-78.
- Porcescu, Scarlat, *Episcopia Romanului*, editată de Episcopia Romanului și Hușilor, 1984.
- Pungă, Gh., *Țara Moldovei în vremea lui Alexandru Lăpușneanu*, Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza”, 1994.
- Pușcașu, Voica, *Actul de ctitorire ca fenomen istoric în Țara Românească și Moldova până la sfârșitul secolului al XVII-lea*, București, Editura Vremea, 2001.
- Romașcanu, Mihail Gr., *Tezaurul român de la Moscova*, București, Cartea Românească, 1934.
- Sava, Igor, *Domeniul mănăstiresc în Țara Moldovei în a doua jumătate a secolului al XVI-lea – secolul al XVI-lea*, Chișinău, Editura Pontos, 2012.
- Vasile cel Mare, *Scrieri*, partea a II-a, Introducere, traducere, Indici și note de Iorgu D. Ivan, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1989.
- Velicu, Dudu, *Biserica română în perioada sovietizării României*, vol. I, 1945-1947, București, 2004, vol. II, București, 2005.

IV. Lucrări speciale

- Asăvoaie, Costică, *Observații privind fundațiile de biserică descoperite la Volovăț (jud. Suceava)*, în CI, serie nouă, XVI, Iași, 1997, p. 5-14.
- Asăvoaie, Costică, Josanu, Vitalie, Dumitroaia, Gheorghe, *Secu, oraș Bicaz, jud. Neamț. Punct: Mănăstirea Secu*, în CCA 2002, București, CIMEC, 2003, p. 282-283.
- Asăvoaie, Costică, Minea, Bogdan, Josanu, Vitalie, Niță, Cosmin, Frunză, Beatrice, *Secu, oraș Bicaz, jud. Neamț. Punct Schitul Nifon al Mănăstirii Secu*, în CCA 2011, INP, București, 2012, p. 252-254.
- Asăvoaie, Costică, Minea, Bogdan, Munteanu, Lucian, Stratulat, Lăcrămioara, Niță, Cosmin, Josanu, Vitalie, *Secu, com. Vânători-Neamț, jud. Neamț. Punct Vechiul Schit Nifon*, în CCA 2012, INP, București, 2013, p. 115-117.
- Asăvoaie, Costică, Stratulat, Lăcrămioara, Minea, Bogdan, Munteanu, Lucian, Josanu, Vitalie, Niță, Cosmin, *Mănăstirea Secu, com. Vânători – Neamț, jud. Neamț. Punct: Vechiul Schit Nifon*, în CCA 2014, INP, București, 2015, p. 239-241.
- Asăvoaie, Costică, Niță, Cosmin, *Investigații arheologice la Mănăstirea Secu (Neamț), prilejuate de realizarea bransamentului de alimentare cu gaze naturale*, în IN, serie nouă, XXII, Iași, 2016, p. 55-77.

- Asăvoaie, Iuliana, *Oreste Tafrali. Activitatea istoriografică, didactică și publică*, Ediție îngrijită de Costică Asăvoaie și Cosmin Niță, Iași, Editura Palatul Culturii, 2016.
- Balan, Emanuel, *Contribuția mănăstirii Secu la obținerea Independenței de stat și la Marea Unire*, în „Buletin informativ al Simpozionului Național Rolul Mănăstirii Secu în viața religioasă a Țării Moldovei”, nr. V, Piatra Neamț, 2019, p. 109-112.
- Idem, *Târgu Neamț. File de istorie locală*, Iași, Editura PIM, 2020.
- Balan, Ioanichie, *Monografia Sf. Mănăstiri Sihăstria 1655-1955*, p. 21 (manuscris dactilografiat aflat în biblioteca Mănăstirii Sihăstria).
- Bătrâna, Lia, Bătrâna, Adrian, Vătămanu, Ion, Scorțanu, Ștefan, *Ansamblul reședinței feudale de la Giulești (Jud. Suceava)*, în *MCA*, XVI, București, 1986, p. 245-252.
- Bârză, Vasile, *Mănăstirea Pângărați – monografie. Studiu istoric și aghiologic*, ediție revăzută și adăugită, Editura Astra Museum, Sibiu, 2016.
- Bichir, Florian, *Viața neromanțată a primului mitropolit stilist, Galaction Cordon*, în „Misiunea. Revista centrului de cercetare a conlucrării bisericii ortodoxe cu armata României «General Paul Teodorescu»”, anul II, nr. 1 (2)/2015, p. 64-67.
- Blaga, Varvara, *Chipuri monahale de ieri și azi. Istoricul mănăstirii Brădișel Neamț*, București, Editura „Adormirea Maicii Domnului”, 2009.
- Bobulescu, Constantin, *Sihăstriile nemțene Secu și Sihla*, în „Anuarul liceului de băieți «Petru Rareș»”, anii școlari 1936-1040, Tipografia „Gh. Asachi”, Piatra Neamț, 1942, p. 108-140.
- Bodale, Arcadie M., *Semnificațiile actelor ctitoricești în evul mediu românesc*, AII, XLII, 2005, p. 17-56.
- Bogdan, Damian P., *Pomelnicul mănăstirii Bistrița*, București, 1941.
- Butnaru, Daniela Ștefania, *Toponimia bazinului hidrografic al Neamțului*, Editura Alfa, Iași, 2015.
- Catană, Pahomie, *Schitul Sihla. Scurtă istorie în date*, Bacău, Editura Docuprint, 2009.
- Idem, *Mănăstirea Secu, o veche și nestinsă candela în munții Neamțului*, Iași, Editura Doxologia, 2021.
- Ciolan, Macarie, *Mănăstirea Secu*, Iași, Editura Mitropoliei Moldovei și Sucevei, 1987.
- Clit, Costin, *Schitul Lipova din județul Bacău*, în *AMM*, XXX, 1, Vaslui, 2009, p. 265-348.
- Idem, *Aga Ioniță Botez, ctitorul schitului Țibucani, ținutul Neamț*, în „Acta Bacoviensia. Anuarul arhivelor naționale Bacău”, nr. XIV, 2019, p. 433-454.
- Idem, *Restaurarea Mănăstirii Secu în timpul regimului comunist (1966-1984)*, în „Prutul”, serie nouă, anul X (XIX), nr. 1 (65), 2020, p. 61-122.
- Idem, *Unele precizări privitoare la egumenii Mănăstirii Secu în 1836 și 1854*, în „Buletin Informativ al Simpozionului Național Rolul Mănăstirii Secu în viața religioasă a Țării Moldovei”, nr. V, editura Cetatea Doamnei, Piatra Neamț, 2019, p. 81-108.
- Cojocaru, Constantin, *Cei doi ierarhi moldoveni cu numele „Ioan de la Râșca”*, în „Teologie și Viață”, nr. 5-8, mai-august 2010, p. 163-202.
- Idem, Cojocaru, Marcel, *Mitropolitul Ghedeon al Moldovei (1653-1659; 1664-1671)*, în „Teologie și Viață”, nr. 5-8, mai-august, 2011, p. 129-170.
- Crețulescu, Narcis, *Istoria sfintei Mănăstiri Râșca din județul Suceava*, Fălticeni, Tip. A. Goldner, 1901.
- Idem, *Inscripțiile sfintelor mănăstiri Neamțul și Secu, cu a schiturilor sale dimprejur*, în „Arhiva” an XIX (1908), nr. 4, p. 178-185; nr. 5, p. 217-221; nr. 6, p. 272-278; nr. 7-8, p. 319-328; nr. 9-10, p. 371-380; nr. 11-12, p. 445-447; an XX (1909), nr. 2, p. 86-87 și 90-91; nr. 3, p. 135-138; nr. 4, p. 186-191; nr. 5, p. 233-239; nr. 282-286; nr. 7-8, p. 328-

- 335; nr. 9, p. 379-384; nr. 10, p. 424-430; nr. 12, p. 520-521; an XXI (1910), nr. 1, p. 37-41; nr. 2, p. 86-90; nr. 3, p. 137-141; nr. 4, p. 190-192; nr. 5-6, p. 242-252.
- Idem, *Zestrea mănăstirii Neamțu-Secu*, în „Arhiva”, an. XXII (1911), nr. 3, p. 131; nr. 4, p. 189-192; nr. 5, p. 230-232; nr. 6, p. 271-271; nr. 7, p. 314-316; nr. 8, p. 361-362; an XXIII (1912), nr. 2-3, p. 128-133.
 - Idem, *Istoria Sfintei Mănăstiri Secu <Xiropotamul>, de la începutul ei în anul 1560, până la 1775, scrisă după documente de sfinția sa părintele Andronic duhovnicul din sfânta mănăstire Neamțu, la 1862, iară acum copiată, adaosă și prelucrată de smeritul arhiereu Narcis Crețulescu, tot din acest sobor al mănăstirii Neamțu, la anul 1888/9, mss la BAR, inv. 5692.*
 - *Cronț, Gheorghe, Dreptul de ctitorie în Tara Românească. Constituirea și natura juridica a fundatiilor din Evul Mediu, în SMIM, an. IV, 1960, p. 77-116.*
 - *Cucoșel, Gherasim, Catalogarea manuscriselor românești din biblioteca Mănăstirii Secu, Suceava, Editura Arhiepiscopiei Sucevei și Rădăuților, 1994.*
 - *Dragnev, Emil, „Deisis-ul” împărătesc de la Mănăstirea Secu și evoluțiile temei în pictura ecleziastică din Moldova medievală, în „Buletin informativ al Simpozionului Național Rolul Mănăstirii Secu în viața religioasă a Țării Moldovei”, nr. VI, Piatra Neamț, 2020, p. 63-70.*
 - *Filipescu, Hrisostom, Chipuri smerite din Mănăstirea Secu – medalioane duhovnicești, Iași, Editura Doxologia, 2008.*
 - *Idem, Chipuri smerite din Mănăstirea Secu, Iași, Editura Doxologia, 2009.*
 - *Idem, Varlaam, Mitropolitul Moldovei, ierarh de seamă și sfânt al Bisericii, Iași, Editura PIM, 2011.*
 - *Idem, Chipuri smerite. Fotopateric din Mănăstirea Secu, ediția a II-a adăugită și îmbunătățită, București, Editura Lumea Credinței, 2015.*
 - *Idem, Arhimandritul Dionisie Udișteanu un ilustru cărturar al Mănăstirii Secu, Iași, Editura PIM, 2016.*
 - *Floareș, Dan, Aseidiul Cetății Neamțului (1691). Observații, în CI, serie nouă, XXI-XXIII, 2002-2004, Iași, 2007, p. 321-324.*
 - *Gaidagis, Nicos, Sfârșitul acțiunii eteriste din Moldova, în CI, serie nouă, III, Iași, 1972, p. 147-168.*
 - *Gheorghiu, Constantin D., Ape minerale, locuri istorice, monastiri, stațiuni balneare și climaterice, etc. din județul Neamț, Piatra Neamț, Editura Mathilde & C.D. Gheorghiu, 1904.*
 - *Gicoveanu, Mihai, Despre două pietre domnești care ar fi existat la Mănăstirea Secu, în „Buletin Informativ al Simpozionului Național Rolul Mănăstirii Secu în viața religioasă a Țării Moldovei”, nr. IV, Piatra Neamț, 2018, p. 17-20.*
 - *Idem, Pisania cu stemă de la Mănăstirea Secu, în „Buletin informativ al Simpozionului Național Rolul Mănăstirii Secu în viața religioasă a Țării Moldovei”, nr. V, Piatra Neamț, Editura Cetatea Doamnei, 2019, p. 45-49.*
 - *Giosan, Mihai, Opera manuscrisă a arhiereului Narcis Crețulescu și istoria medievală a românilor, Roman, Editura Filocalia, 2016.*
 - *Giosanu, Cosma, Răstignirea monahismului românesc la mijlocul secolului al XX-lea. Studiu de caz: Mănăstirile Sihăstria și Slatina, Galați, Editura Egumenița, 2019.*
 - *Grigorescu, Ioana, Cercetări la biserica Mănăstirii Secu și propuneri de reconstituire, în BMI, XLI, nr. 1, 1972, p. 30-39.*
 - *Gonța, Alexandru, Un așezământ de cultură de la Alexandru Lăpușneanu pe Valea Secului înainte de ctitoria lui Nistor Ureche: Schitul lui Zosin, în MMS, nr. 7-8, Iași, 1962, p. 694-712.*

- Gorovei, Ștefan S., *Anastasiu Crimca*, în *Dragomirna. Istorie. Tezaur. Ctitori*, vol. II, Sfânta Mănăstire Dragomirna, 2014, p. 103-104.
- Idem, *Anastasiu Crimca. Noi contribuții*, în *Dragomirna. Istorie. Tezaur. Ctitori*, vol. II, Sfânta Mănăstire Dragomirna, 2014, p. 107-128.
- Idem, *Înrudirile cronicarului Grigore Ureche*, în *ALIL*, XXIV, 1973, p. 109-126.
- Idem, *Urecheștii. Model de ascensiune socială*, în *AG*, I-IV (1989-1993), ediție anastatică, Iași, 2010, p. 501-507.
- Guriță, Ioan-Augustin, *Gavriil Callimachi, Mitropolit al Moldovei*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2017.
- I.P.S. Daniel, Mitropolitul Moldovei și Bucovinei, *Vocație și destin filocalic la români în România în reînnoirea isihastă*, Iași, Editura Trinitas, 1997, p. 10-16.
- Iorga, N., *Încă o ruină de istorie și artă sub ochii noștri nesimțitori*, în „Avântul”, anul XI, nr. 193-194, 29 octombrie 1939.
- Isai, Daniel, Moldovan, Ionel, *Lupta bisericii ortodoxe din Moldova pentru Marea Unire. Rapoartele protopopiatelor și mănăstirilor din Mitropolia Moldovei și Sucevei (1916-1918)*, Iași, Editura Doxologia, 2018.
- Ivan, Ioan, *Actualitatea „Așezământului” stareșului Paisie Velicicovschi* în *MMS*, XXXIII, nr. 7-8, august-septembrie 1957, p. 607-610.
- Ivan, Ioan, Porcescu, Scarlat, *Mănăstirea Neamț*, Iași, Centrul Mitropolitan Iași-Neamț, 1981.
- Josanu, Vitalie, *Reflecții istorice privitoare la Cetatea Neamțului. Pagini de istorie militară medievală*, Piatra Neamț, Editura Crigarux, 2009.
- Idem, *Un depozit medieval târziu de vase din metal de la Mănăstirea Secu, jud. Neamț*, în „Memoria Antiquitatis”, XXIII, Piatra Neamț, Editura „Constantin Mătase”, 2003, p. 419-429.
- Lisnic, Ioan, *Episcopul Amfilahie Hotiniul. Activitatea ecleziastică și cea editorială*, în „Buletin informativ al Simpozionului Național Rolul Mănăstirii Secu în viața religioasă a Țării Moldovei”, nr. VI, Piatra Neamț, 2020, p. 85-89.
- Luca, Gavril, *Sate dispărute din ocolul Neamțului*, în *MemAnt*, XXIV, Piatra Neamț, Editura „Constantin Mătase”, 2007, p. 483-506.
- Mihail, Paul, *Obștea Mănăstirilor Neamț și Secu în anul 1837 în România în reînnoirea isihastă*, editura Trinitas, Iași, 1997, p. 150-189.
- Idem, *Stareșul Paisie de la Neamț înnoitorul monahismului*, în *MMS*, an. XXXVIII, 1961, nr. 5-6, p. 409-417.
- Minea, Ilie, Grigoraș, Nicolae, Cojoc, Gheorghe, *Din trecutul Cetății Neamțului. În legătură cu campania noastră de săpături din vara anului 1939*, în *CI*, XVII, 1943, p. 141-210.
- Minea, Ilie, *Când s-a clădit mănăstirea Secu?*, în *CI*, nr. V-VIII, 1929-1931, p. 351.
- Mucenic, Cezara, *Legislația privind monumentele istorice din România (1892-1992)*, în *RMI*, anul LXI, nr. 2, 1992, p. 14-20.
- Muraru, Alexandru, *Contribuția românească la Sinodul de la Iași (1642)*, în „Teologie și Viață”, nr. 9-12, septembrie – decembrie, 2002, p. 37-48.
- Mureșanu, Florea, *Cazania lui Varlaam 1643-1943. Prezentare în imagini*, Editor Prof. Dr. Emil Hațieganu, Cluj, 1944.
- Năsturel, Petre S., Falangas, Andronikos, *Istoria moștelor Sfântului Ioan Botezătorul de la Mănăstirea Secu*, în „Buletinul Bibliotecii Române”, serie nouă, vol. XV (XIX), Freiburg, 1989, p. 147-173.
- Nica, Emilian, *Monahismul din Moldova și Decretul 410 din 1959* în „Teologie și Viață”, nr. 1-4, ianuarie-aprilie, 2010, p. 165-186.

- Nicodim, Episcopul, *Memoriu asupra drepturilor monastirilor Neamțu-Secu, la folosirea moșiei dimprejurul lor, numită „vatra monastirii”, pe temeiul documentelor anexate la urmă, cum și a stăpânirii de fapt*, Tipografia Sfintei Monastiri Neamțu, 1933.
- Niță, Cosmin, *Schitul lui Zosim. Întâia ctitorie de pe valea Secului*, în *IN*, serie nouă Iași, 2014, p. 77-88.
- Panaitescu, Alexandru, Ioana Grigorescu. *Calea sincerității*, București, Uniunea Arhitecților din România, 2018.
- Păvăleanu, Vasile, *Părintele arhimandrit Irineu Ilie, „o viață scurtă, dar densă în fapte bune spre veșnicie”*, Iași, Editura Doxologia, 2018.
- Petcu, Adrian Nicolae, *Documente privind atitudinea patriarhului Justinian față de aplicarea Decretului 410/1959*, în „Caietele CNSAS” anul II, nr. 2 (4)/2009, București, Editura CNSAS, 2010, p. 333-343.
- Popa, Radu, *Cetatea Neamțului*, București, Editura Meridiane, 1968.
- Popescu, Aurelian, *Lucrare monografică la mănăstirea Secu*, în „Sociologie românească”, anul V (1943), nr. 1-6, p. 278-281.
- Rosetti, Radu, *Conflictul dintre guvernul Moldovei și Mănăstirea Neamțului, I. Înainte de 1 iunie 1859*, în AARMSI, seria II, tom. XXXII, 1909-1910, București, 1910, p. 641-806.
- Idem, *Conflictul dintre guvernul Moldovei și Mănăstirea Neamțului, II. După 1 iunie 1859*, în AARMSI, seria II, tom. XXXII, 1909-1910, București, 1910, p. 865-1006.
- Sauciuc, Benedict, *Mănăstirea Neamț, vatră de spiritualitate și cultură românească*, vol. I-II *Mănăstirea Neamț în perioada regimului comunist*, Iași, Editura Doxologia, 2017.
- Idem, Todică, Iacob, *Evoluția proprietăților imobiliare ale Mănăstirii Neamț. Terenuri agricole și cu vegetație forestieră*, Iași, Editura Sf. Mina, 2012.
- Szekely, Maria Magdalena, *Cuvântul pentru zidirea Sfintei Mănăstiri Pângărați și figura ctitorului ideal în Moldova secolelor XV–XVI*, în *SMIM*, vol. XXXI, 2013, p. 275-298.
- Eadem, *Neamul lui Nestor Ureche*, în *AIIIX*, XXX, 1993, Iași, Editura Academiei Române, p. 653-670.
- Eadem, *Note despre bisericile Sf. Vineri și Tăierea Capului Sfântului Ioan Botezătorul din Iași*, în *SMIM*, XIX, 2001, p. 31-38.
- Eadem, *O carieră de dregător moldovean: Nestor Ureche*, în *AMM*, nr. XII-XIV, 1990-1992, Vaslui, 1992, p. 129-153.
- Eadem, *Structura domeniului boieresc: Nestor Ureche și proprietățile lui*, în *RI*, tom IX, nr. 3-4, Editura Academiei Române, București, 1998, p. 153-168.
- Ștefănescu, Melchisedec, *Notițe istorice și arheologice adunate de la 48 de mănăstiri și biserici antice din Moldova*, București, 1885.
- Șurubaru, Mihai, *Istoricul vetrei înconjurătoare a Mănăstirii Neamț -Secu*, Editura Cetatea Doamnei, Piatra Neamt, 2009.
- Turcu, C. N., *Scandalul de la M-rea Pângărați*, în „Avântul”, anul III, nr. 71, 5 septembrie 1930.
- Udișteanu, Dionisie, *Graiul evlaviei străbune*, ediția a II-a revizuită și adăugită, Colecție recuperată, îngrijită și editată de Mircea Motrici, Suceava, Editura Mușatinii, 2005.
- Idem, *Ieroschimonahul Ghervasie Hulubaru*, Colecție recuperată, îngrijită și editată de Mircea Motrici, Suceava, Editura Mușatinii, 2006.
- Idem, *Ogor înțelenit*, ediția a II-a revăzută și adăugită, Colecție recuperată, îngrijită și editată de Mircea Motrici, Suceava, Editura Mușatinii, 2005.
- Urechia, V.A., *Biserica din Cetatea Neamț și documente relative la Vasile Lupu și doamna Ruxandra*, în AARMSI, seria a II-a, tom. XI, 1888-1889, București, 1890, p. 113-160.

- Văcaru, Silviu, *Schitul Sihla. Un colț de paradis și o umbră de tristețe*, în „Monumentul”, X, Iași, 2009, p. 359-366.
- Văcaru, Silviu, *Un schit uitat din Munții Neamțului: Schitul Nifon*, în „Monumentul”, XII, partea a II-a, Iași, 2011, p. 355-369.
- Velicicovski, Cuviosul Paisie de la Neamț. *Autobiografia și viețile unui stareț urmate de Așezăminte și alte texte*, ediția III, adăugită, Studiu introductiv Pr. Elia Citterio, Ediție îngrijită și prezentată de diac. Ioan I. Ică jr., Sibiu, Editura Deisis, 2015.
- Vicovan, Ion, *Învățământul teologic din Moldova în timpul Mitropolitului Sebastian Rusan (1950-1956)*, în AȘUI (serie nouă), Teologie Ortodoxă, tom. XI, 2006, p. 89-106.
- Idem, *Un eveniment fundamental în istoria Bisericii Ortodoxe: Sinodul de la Iași – 1642*, în „Teologie și Viață”, nr. 9-12, p. 59-61.
- Vornicescu-Severineanu, Nestor, *Un manuscris necunoscut al duhovnicului Andronic: Istoria Mănăstirii Secu*, în MMS, L, nr. 3-4, 180-196.
- Zahariuc, Petronel, *Actul de întemeiere al Colegiului lui Vasile Lupu de la mănăstirea Trei Ierarhi din Iași*, în SMIM, XXVII, 2009, p. 249-276.
- Idem, *O contribuție la istoria mănăstirii Neamț. două izvoade cu odoarele ei (1800 și 1856)* în AIIX, t. LIV, 2017, p. 335-369
 - Idem, *Începutul domniei lui Ioniță Sandu Sturza. Un fragment din istoria anului 1822*, în Lucian-Valeriu Lefter, Mihai Bogdan Atanasiu (editori), *În onoare Mircea Ciobotaru*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2015, p. 487-551.

V. Surse electronice

- Balaban Urucu, Narcisa, *Proclamarea canonizării Sfântului Ierarh Varlaam va avea loc la sfârșitul lunii august*, în <https://ziarullumina.ro/actualitate-religioasa/stiri/proclamarea-canonizarii-sfantului-ierarh-varlaam-va-avea-loc-la-sfarsitul-lunii-august-65996.html>
- Bălan, Filotheu, *Părintele Iustin Pârvu – scurtă biografie*, în <https://manastirea.petruvoda.ro/2014/07/26/parintele-justin-parvu-scurta-biografie/>
- Ciofu, C., *Proclamarea locală a canonizării Sfântului Cuvios Ierarh Ioan de la Râșca și Secu*, în <https://ziarullumina.ro/actualitate-religioasa/stiri/proclamarea-locala-a-canonizarii-sfantului-cuvios-ierarh-ioan-de-la-rasca-si-secu-54195.html>
- Constantin, Corneliu, *Restauratori români: arhitectul Ștefan Balș (1902-1994). Fișa monument restaurat*, în <https://stefan-bals.ro/html/restauraribals.html>, <http://mcntn.muzeu-neamt.ro/restaurari-cetatea-neamt.html>
- Danalache, Teodor, *Schitul Nifon*, în <https://www.crestinortodox.ro/biserici-manastiri/schitul-nifon-136990.html>
- Danalache, Teodor, *Sfinți necanonizați de la Mănăstirea Secu*, <https://www.crestinortodox.ro/sfinti/sfintii-necanonizati-la-manastirea-secu-127078.html>
- Filipescu, Sebastian Bogdan, *Personalități de seamă ale mănăstirii Secu* în <http://internetromanesc.com/publicatii.com/viatacrestina/2006/NoIV/mrea-secu.htm>.
- Petcu, Adrian Nicolae, *Învățământul monahal din anii 50 ai secolului trecut* (I - 23 sept. 2014, II - 7 oct. 2014, III – 14 oct. 2014, IV – 21 oct. 2014, V – 2 nov. 2014, VI – 11 nov. 2014, VII – 18 nov. 2014), în <https://ziarullumina.ro/>
- http://www.sihla.ro/ari_date_istorice.php
- <https://baicenisecu.mmb.ro/istoria-schitului-baiceni-secu>
- <https://basilica.ro/sfintirea-schitului-taciunele-din-judetul-neamt/>
- <https://mapire.eu>
- <https://sihastria.mmb.ro/schituri-din-subordine>
- <https://www.geo-spatial.org/vechi/maps/download-planuri-tragere.php>